

Süvari Tasvirli Anadolu Selçuklu Sikkeleri Üzerine Bir Değerlendirme: Bursa Arkeoloji Müzesi Örnekleri

An Evaluation on Anatolian Seljuks Coins with Cavalry Depictions: Examples from Bursa Archeology Museum

Abdül Halim Varol*

Öz

Süvari tasviri taşıdığı güç ve iktidar sembolik anlatısı nedeniyle birçok toplum tarafından yüzyıllar boyunca kullanılmıştır. Türkler göçebe yaşam tarzının doğal bir getirisi olarak at ve biniciliğe verdikleri önemin de etkisiyle süvari tasvirine yoğun ilgi göstermişlerdir. Bu durum taht mücadelesinin yoğun yaşandığı Anadolu Selçuklu döneminde sultan ve meliklerin bastırdıkları sikkelerde de görülmektedir. Bastırdıkları sikkelerde kompozisyona yer vererek rakiplerine mesajlarını doğrudan iletmek istemişlerdir. Bu çalışmada Bursa Arkeoloji Müzesi envanterine kayıtlı Anadolu Selçuklu döneminde basılmış süvari tasvirli sikkeler incelenmiş ve 37 adet sikke tespit edilmiştir. Sikkelerden biri gümüş, diğerleri bakır malzemeden üretilmiştir. 4'ünde H. 595 ve H. 646 tarihleri bulunmaktadır. Yazı satırlarında sultan ve meliklerden II. Kılıcarşan, Kutbüddin Melikşah, Muizzüddin Kayserşah, I. Gıyâseddin Keyhusrev, II. Rükneddin Süleymanşah, I. Alâeddin Keykubad ve IV. Rükneddin Kılıcarşan'ın isimleri yer almaktadır. Basım yeri olarak Sivas ve Malatya yerleşimleri karşımıza çıkmaktadır. Sikkelerde figürlü süslemenin yanı sıra geometrik ve bitkisel unsurlar da işlenmiştir. Tüm sikkelerde yer alan

* Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü - Assist. Prof. Dr., Bartın University, Faculty of Literature, Department of Art History, Bartın/TÜRKİYE, <https://ror.org/03te4vd35> avarol@bartin.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-4146-6603>

süvari tasviri, atıyla hareket hâlinde ve bir elinde savaş aleti tutar vaziyettedir. Tasvir törensel duruş sergileyen (avlanmayan) ve avlanan olmak üzere ikiye ayrılır. Av kompozisyonlarında süvari panter veya ejder avlamaktadır. Ayrıca süvari ile melek figüründen oluşan kompozisyon da bulunmaktadır. Bu çalışmada, Bursa Arkeoloji Müzesi envanterine kayıtlı süvari tasvirli Anadolu Selçuklu sikkelerinden hareketle bu grubun Türk sikke geleneğindeki ve Türk sanatındaki yerinin belirtilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Sanatı, Süvari Tasviri, Bursa Arkeoloji Müzesi, Sikke, Nümismatik.

Abstract

The cavalry depiction was used by many societies for centuries for its symbolic narrative of power and authority. Due to their nomadic lifestyle and reverence for horsemanship, Turks were particularly drawn to portraying cavalry. This situation is also seen in the coins minted by the sultans and maliks in the Anatolian Seljuks period, when the struggle for the throne was intense. They wanted to convey their messages directly to their rivals by including the composition on the coins they minted. In our study, coins depicting cavalymen minted during the Anatolian Seljuks period registered in the inventory of Bursa Archaeology Museum were examined and 37 coins were identified. One is made of silver, the others are made of copper. The dates 595 AH and 646 AH were detected on 4 of the coins. The inscription lines include the names of sultans and maliks Kilij Arslan II, Qutb al-Din Malik Shah, Muizz al-Din Kaiser Shah, Ghiyath al-Din Kaykhusraw I, Rukn al-Din Suleiman Shah II, Ala al-Din Kay-Qubad I and Rukn al-Din Qilij Arslan IV. The minting locations are Sivas and Malatya. The coins are decorated with figural, geometric, floral elements. The cavalryman depicted on all coins is in motion with his horse and holding a weapon in one hand. Our study aims at determining the place of this group in Turkish art with reference to Anatolian Seljuks coins depicting cavalymen registered in the inventory of Bursa Archaeological Museum.

Keywords: Anatolian Seljuks Art, Cavalry Depiction, Bursa Archaeology Museum, Coins, Numismatics.

Giriş

Yüzyıllar boyunca bir ödeme aracı olarak kullanılan sikkeler, maddi değerlerinin yanı sıra tarihsel ve sanatsal değerleri itibarıyla önemli kültür varlıklarıdır. Satın alma eyleminin temel bileşenini oluşturması ve kolay taşınabilir olması, sikkelerin toplumsal etkileşimdeki etkin araçlardan birine dönüşmesini sağlamıştır. Yüzeğine işlenen yazılar ve tasvirler ile mesajı doğrudan iletmede önemli bir görev üstlenmişlerdir. Bu bağlamda diğer milletler gibi Türkler de Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan süreçte yüzyıllar boyunca çeşitli madenlerden farklı kompozisyonlara ve anlatımlara sahip sikkeler basmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk yıllarında Anadolu'da Bizans ve diğer İslam devletlerinin sikkeleri kullanılmıştır. Daha sonra altın (dinar), gümüş (dirhem) ve bakır (fels) sikkeler basılmaya başlanmıştır¹. Anadolu Selçuklu Devleti'nde I. Mesud döneminde basılmış bakır sikkeler bulunmakla birlikte ilk altın ve gümüş sikke II. Kılıcarşan döneminde basılmıştır². Sonrasında sikke basımı II. Mesud dönemine kadar kesintisiz sürdürülmüştür³.

Düzenleme bakımından sikkelere genel olarak yazı ve süsleme unsurları işlenmiştir. Yazının her iki yüzde bulunduğu sikkeler olduğu gibi diğer yüzde figürlü süslemeye yer verildiği sikkeler de mevcuttur. Yazının sıklıkla geometrik ve bitkisel unsurlarla desteklendiği görülür. I. Mesud döneminde (M. 1116-1155) bastırılan bakır sikkelerin ön yüzünde hükümdar büstü, arka yüzünde yazı bulunmaktadır. II. Kılıcarşan'ın (M. 1155-1192) altın ve gümüş sikkelerinde her iki yüzdeki yazı geometrik ve bitkisel motiflerle desteklenmiştir. Arka yüzde yazı bulunan bakır sikkeleri ön yüzdeki süvari tasviri bakımından farklılık arz etmektedir⁴. II. Kılıcarşan'ın oğullarından Kutbüddin Melikşah (M. 1189-1192) babasının bastırdığı sikkelerde olduğu gibi gümüş sikkelerinde her iki yüzde yazıya, bakır sikkelerinde ön yüzde süvari, arka yüzde yazıya yer vermiştir. Ancak bu örneklerde süvari melek figürüyle işlenmiştir. II. Rükneddin Süleymanşah'ın meliklik döneminden bakır sikkeler günümüze ulaşmıştır. Bu sikkelerin ön yüzünde süvari figürü, arka yüzünde yazı yer almaktadır. Sultanlık yıllarında

1 Ahmet Altıntaş, "Selçuklu Türkiye'sinde Para", *Türkler Ansiklopedisi*, C 7, Ankara 2002, s. 595.

2 Oğuz Tekin, "Sikke", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 37, İstanbul 2009, s. 182.

3 Halit Erkiletioğlu, "Türkiye Selçuklu Sikkelerine Genel Bakış", *Sevgi Gönlül Hatıra Sayısı*, ed. Perk - Hüsnü Öztürk, Türk Nüsmatik Derneği Yayınları, İstanbul 2005, s. 71.

4 Yılmaz İzmirli, *Anadolu Selçuklu Paraları*, İstanbul 2010, s. 40-51; Şevki Nezihi Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri-I*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 131-134.

(M. 1196-1204) aynı düzenlemenin altın, gümüş ve bakır sikkelerde tekrarlandığı görülür. Muizzüddin Kayserşah (M. 1186-1201) sadece bakır sikkeler bastırmış olup, sikkelerin ön yüzünde mızrakla ejder avlayan süvari tasviri, arka yüzünde yazı yer almaktadır⁵. Muhiyeddin Mesud döneminden (M. 1186-1200) günümüze gümüş ve bakır sikkeler ulaşmıştır. Her iki yüzünde de yazının bulunduğu sikkelerde kare bordür düzenlemesi dikkat çekmektedir. Mugisüddin Tuğrulşah'ın (M. 1192-1221) gümüş sikkelerinde her iki yüzde yer alan yazı geometrik unsurlarla desteklenirken, bakır sikkelerinde üç çatalı mızrak tutan süvari tasviri yıldız motifliyle birlikte verilmiştir. Sadece bakır örnekleri bulunan Rükneddin Cihanşah dönemi (M. 1225-1230) sikkelerinin ön yüzünde Bizans tarzında tahtta oturan hükümdar tasviri, arka yüzünde yazı bulunmaktadır⁶. I. Gıyâseddin Keyhusrev (M. 1192-1196) ilk saltanat döneminde gümüş ve bakır sikkeler bastırmıştır. Yazının hâkim olduğu gümüş sikkelerde bitkisel ve geometrik unsurlar mevcuttur. Bakır sikkelerinde Bizans tarzı hükümdar tasviri ve kılıç tutan süvari tasviri görülmektedir. İkinci saltanat döneminde (M. 1205-1211) ilkinen benzer tarzda sikkeler bastırılmış olmakla birlikte hükümdar tasvirli örnekler tercih edilmemiştir.

I. İzzeddin Keykâvus döneminde (M. 1211-1219) basılan altın, gümüş ve bakır sikkelerde birbirini tekrarlar düzenlemeler kullanılmıştır. Kare bordürün belirleyici olduğu sikkelerde, her iki yüzdeki yazı geometrik ve bitkisel unsurlarla birlikte işlenmiştir⁷. I. Alâeddin Keykubad'ın meliklik döneminde (M. 1205-1211) bastırıldığı gümüş ve bakır sikkelerin ön yüzünde panter avlayan süvari tasviri, arka yüzünde yazı düzenlemesi mevcuttur. Sultanlık döneminde (M. 1220-1237) ön ve arka yüzde yazının hâkim olduğu altın, gümüş ve bakır sikkeler bastırılmıştır. Bu dönem sikkeleri zengin bitkisel ve geometrik unsurlarla hareketlendirilmiştir⁸. II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminden (M. 1237-1246) günümüze altın, gümüş ve bakır sikkeler ulaşmıştır. Her iki yüzde yazının bulunduğu örneklerin yanı sıra en dikkat çeken kompozisyon, altın ve gümüş sikkelerdeki “Şir ü Hurşid” olarak da

5 Halit Erkiletioğlu-Oğuz Güler, *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1996, s. 59-62, 69, 74; İzmirlier, *age.*, s. 56-59, 68-83.

6 Aykut, *age.*, s. 135; İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s. 353; İzmirlier, *age.*, s. 66-69.

7 İsmail Galib, *Takvîm-i Meskûkât-i Selçûkiyye*, Başnur Matbaası, Ankara 1971, s. 10; İzmirlier, *age.*, s. 52-55, 84-107; Aykut, *age.*, s. 137; Erkiletioğlu-Güler, *age.*, s. 65-67, 77-92.

8 İbrahim Artuk, “Ala el-Din Keykubad'ın Meliklik Devri Sikkeleri”, *Belleten*, C XLIV/S. 174, 1980, s. 265-273; Abdül Halim Varol, “Bursa Arkeoloji Müzesindeki I. Alaaddin Keykubad'ın Sultanlık Dönemi Sikkeleri”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 33, 2024, s. 303-365; İzmirlier, *age.*, s. 62-63, 108-163.

adlandırılan aslan ve güneş-yüz tasviridir⁹. II. İzzeddin Keykâvus birinci ve üçüncü saltanat dönemlerinde altın, gümüş ve bakır sikkeler bastırmıştır. İlk saltanat dönemi (M. 1246-1250) sikkelerinde kare bordür düzenlemesi içerisinde yazıya yer verilmiştir. Üçüncü saltanat döneminde (M. 1257-1262) yazının her iki yüzde yer aldığı örnekler yaygın olmakla birlikte, güneş ve aslan-yüz tasvirli gümüş sikkeler ve tahtta oturan hükümdar tasvirli bakır sikkeler tercih edilmiştir. IV. Rükneddin Kılıcarşan'ın ilk saltanat döneminde (M. 1249-1254) bastırdığı arkasında yazı bulunan gümüş sikkelerin ön yüzündeki ok ve yaylı süvari tasviri dikkat çekicidir. Üçüncü saltanat dönemindeki (M. 1257-1266) altın, gümüş ve bakır sikkelerin iki yüzünde yazıyla birlikte bitkisel ve geometrik unsurlara yer verilmiştir¹⁰. Üç kardeşin müşterek bastırdığı (M. 1249-1258) altın ve gümüş sikkelerin iki yüzünde yazı hâkimken, bakır sikkelerde tahtta oturan hükümdar tasvirli örnekler bulunmaktadır. İki kardeş dönemi (M. 1252-1254), III. Gıyâseddin Keyhusrev dönemi (M. 1265-1283) ve Alâeddin Siyavuş (Cimri) dönemi (M. 1276-1277) sikkeleri iki yüzdeki yazının bitkisel ve geometrik unsurlarla desteklendiği düzenleme bakımından benzer özellikler taşımaktadır. II. Gıyâseddin Mesud döneminde (M. 1282-1296/1302-1308) basılan altın ve gümüş sikkelerin iki yüzünde yazı öne çıkarken, bakır sikkelerde figürlü kompozisyonlara yer verilmiştir. Bunlar arasında çift başlı kartal, kuş, aslan ve güneş-yüz, güneş-yüz, ok ve yaylı süvari tasvirleri bulunmaktadır. III. Alâeddin Keykubad döneminde (M. 1298-1302) basılan altın, gümüş ve bakır malzemeli sikkeler kendisinden önceki düzenlemeleri yansıttmasının yanı sıra aslan tasvirli örnekleri de içermektedir¹¹.

Anadolu Selçuklu sikkelerinde sıklıkla işlenen kompozisyonlardan olan süvari tasviri¹², devletin ve hükümdarın güç-iktidar mesajını direkt ileten en önemli betimleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Ataları Oğuzlar gibi Selçuklularda da avlanmanın önemli bir saray etkinliği olduğu, sultanların boş zamanlarında binicilikle ilgili

9 Varol, Abdül Halim, "Bursa Arkeoloji Müzesindeki II. Gıyâseddin Keyhusrev Dönemi Sikkeleri", *Art-Sanat*, S. 22, 2024, s. 507-549; Erkiletlioğlu-Güler, *age.*, s. 121-146.

10 İzmirlier, *age.*, s. 212-223, 244-316; Erkiletlioğlu-Güler, *age.*, s. 147-162, 181-204; Galib, *age.*, s. 69-76.

11 İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *age.*, 370-371, 377-383; İzmirlier, *age.*, s. 224-243; Galib, *age.*, s. 90-95; Erkiletlioğlu-Güler, *age.*, s. 207-263.

12 TDK süvari kelimesini "atlı" olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada sadece at ile binicisinden oluşan kompozisyonlar süvari tasviri olarak değerlendirilmiş, aslan veya ejder ile binicisi tasvirleri kapsam dışında bırakılmıştır. Bk. www.sozluk.gov.tr/?ara=s%C3%BCvari, son erişim tarihi: 01.07.2024.

olan cirit ve polo gibi faaliyetler gerçekleştirdikleri bilinmektedir¹³. Ayrıca Türk kültüründe ve sanatında at önemli bir yere sahiptir¹⁴. Atın Türk yaşantısındaki vazgeçilmez konumu Selçuklu sanatında süvari tasvirinin farklı kompozisyonlarla sıklıkla ele alınmasında etkili olmuştur. Bu kompozisyonlarda süvari kimi zaman törensel bir duruş sergilerken, kimi zaman elindeki savaş aleti ile hücum ederken kimi zaman da avcı kuşu ve köpeğiyle avdan bir sahnede betimlenmiştir. Anadolu Selçuklu Devletinde II. Kılıcarşan, Kutbüddin Melikşah, Muizzüddin Kayserşah, Mugisüddin Tuğrulşah, I. Gıyâseddin Keyhusrev, II. Rükneddin Süleymanşah, I. Alâeddin Keykubad, IV. Rükneddin Kılıcarşan ve II. Gıyâseddin Mesud bastırdıkları sikkelerde süvari tasvirine yer veren sultan ve meliklerdir¹⁵. Bu isimlerin büyük kısmını II. Kılıcarşan ile oğulları¹⁶ oluşturmaktadır. II. Kılıcarşan büyük hükümdar olarak Konya’da otururken meliklerin bulundukları eyaletlerde kendi adlarına para bastırdıkları, hutbede sultandan sonra kendi adlarını zikrettirdikleri ve Bizans ile barış antlaşması yapabildikleri bilinmektedir¹⁷.

Çalışmamız kapsamında Bursa Arkeoloji Müzesi¹⁸ envanterine kayıtlı Anadolu Selçuklu sikkeleri incelenmiş ve süvari tasviri bulunan 37 adet sikke tespit edilmiştir. Sikkeler sistematik katalog düzeniyle tanıtılarak Türk sanatı içerisindeki önemlerinin belirtilmesi amaçlanmıştır.

13 Gönül Öney, “İran Selçukluları ile Mukayeseli Olarak Anadolu Selçuklularında Atlı Av Sahneleri”, *Anadolu*, S. 11, 1967, s. 121.

14 Emel Esin, “Türk Sanatında At”, *Türkler Ansiklopedisi*, C 4, Ankara 2002, s. 125-143.

15 Betül Teoman, “Figural Coins of the Seljuqs of Rum”, *İkinci Uluslararası Akdeniz Dünyasında Para Tarihi ve Numismatik Kongresi Bildiriler*, Antalya 5-8 Ocak 2017, ed. Oğuz Tekin, Koç Üniversitesi Yayınları, Antalya 2018, s. 525-548; Yılmaz İzmirlier, *age.*, s. 50-98, 462-463; Erkiletlioğlu-Güler, *age.*, s. 49-265; İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *age.*, s. 350-359, 370; İsmail Galib, *age.*, s. 4-21, 62, 63, 90-94; Gündegül Parlar, *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Ögeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 30-61, 92, 93.

16 II. Kılıcarşan’ın melik tayin ettiği oğullarından Rükneddin Cihanşah ve Muhiyeddin Mesud’un günümüze ulaşan sikkelerinde süvari tasvirine rastlanmamaktadır.

17 Abdülkerim Özaydın, “Kılıcarşan II”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 25, İstanbul 2002, s. 401.

18 Bu çalışma Bursa Arkeoloji Müzesi ile imzalanan 28.02.2023 tarihli protokol kapsamında 01.03.2023 tarih ve 191-83-4 sayılı yazı ile gerçekleştirilmiştir.

1. Katalog

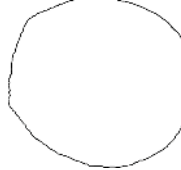
Kat. no: 1 ¹⁹	Maden: Bakır	Tarih: TY (II. Kılıcarslan)	Müze env. no: 15827
Çap: 21 mm	Ağırlık: 2,19 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Mızraklı süvari		Yazı: es-Sult(ânü)/'l-mu(azzam) Kılıc A)r/sla(n)	
			

Kat. no: 2	Maden: Bakır	Tarih: TY (II. Kılıcarslan)	Müze env. no: 16743
Çap: 19 mm	Ağırlık: 2,33 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Mızraklı süvari		Yazı: (es-Sul)tânü / 'l-muazzam / (Kılı)c Ar(slan) / ...	
			

19 Kat. no: 1-6'nın örnekleri için bk. Galib, *age.*, s. 5; İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *age.*, s. 351; İzmirlier, *age.*, s. 50-51; Erkiletlioğlu-Güler, *age.* s. 52.

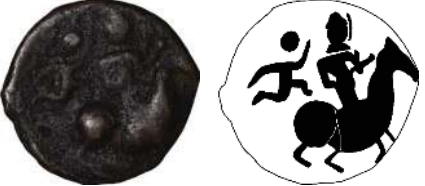
Kat. no: 3	Maden: Bakır	Tarih: TY (II. Kılıcarslan)	Müze env. no: 16343
Çap: 22 mm	Ağırlık: 2,78 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Mızraklı süvari		Yazı: (es-Sultânü / 'l-)muazza(m Kılıc) Arslan / bin Mesud	
			

Kat. no: 4	Maden: Bakır	Tarih: TY (II. Kılıcarslan)	Müze env. no: 72
Çap: 29 mm	Ağırlık: 7,94 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi yoğun şekilde aşınmıştır.			
Kompozisyon: Mızraklı süvari		Yazı: (es-Sultânü'l-)muazzam / (Kı)lıc Arslan / bin Mesud	
			

Kat. no: 5	Maden: Bakır	Tarih: TY (II. Kılıcarslan)	Müze env. no: 14.15.2000
Çap: 20 mm	Ağırlık: 3,30 g	Süsleme: Figürlü	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi yoğun şekilde aşınmıştır.			
Kompozisyon: Mızraklı süvari		Yazı: ... / ü'l-mua(zzam) / (Kıl)ıç Arsl(an)	
 		 	

Kat. no: 6	Maden: Bakır	Tarih: TY (II. Kılıcarslan)	Müze env. no: 18001
Çap: 20 mm	Ağırlık: 2,5 g	Süsleme: Figürlü	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi yoğun şekilde aşınmıştır.			
Kompozisyon: Mızraklı süvari		Yazı: es-Sultâ(nü) / 'l-muazzam Kılı(ç) Arsl(an)	
 		 	

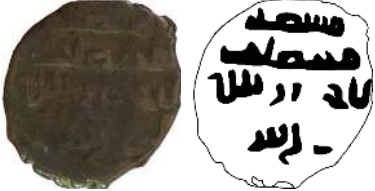
Kat. no: 7 ²⁰	Maden: Bakır	Tarih: TY (Muizzüddin Kayserşah)	Müze env. no: 16778
Çap: 31 mm	Ağırlık: 12,15g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararan sikkenin kenarları aşınmıştır.			
Kompozisyon: Mızrakla ejder avlayan süvari		Yazı: el-Melikü'l-müeyyed / Kayserşah (bin) / Kılıç Ars(ı)lan	
			

Kat. no: 8 ²¹	Maden: Bakır	Tarih: TY (Kutbüddin Melikşah)	Müze env. no: 16340
Çap: 19 mm	Ağırlık: 2,51 g	Süsleme: Figürlü	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi yoğun şekilde kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Melek ile birlikte süvari		Yazı: Ebu'l-feth / Melikşah bin / (Kı)lı(ç) Arslan(n)	
			

20 Örnekler için bk. Galib, *age.*, s. 11; İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *age.*, s. 352; İzmirlier, *age.*, s. 56, 57; Erkiletlioğlu-Güler, *age.*, s. 60.

21 Örnekler için bk. İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *age.*, s. 352; İzmirlier, *age.*, s. 56-57; Erkiletlioğlu-Güler, *age.*, s. 62

Kat. no: 9 ²²	Maden: Bakır	Tarih: TY (I. Gıyâseddin Keyhusrev)	Müze env. no: 15823
Çap: 24 mm	Ağırlık: 2,93 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Kılıçlı süvari		Yazı: es-Sultânü / 'l-muazzam / Keyhusrev bin / Kılıç Arslan	
			

Kat. no: 10	Maden: Bakır	Tarih: TY (I. Gıyâseddin Keyhusrev)	Müze env. no: 221
Çap: 18 mm	Ağırlık: 2,42 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Dairevi biçimi bozulmuş ve yüzeyi yoğun şekilde aşınmıştır.			
Kompozisyon: Kılıçlı süvari		Yazı: es-Sultâ(nü) / 'l-muazzam / Keyhusrev bin / (Kılıcarslan)	
			

22 Kat. no: 9-12'nin örnekleri için bk. Galib, *age.*, s. 10; İzmirlier, *age.*, s. 96-97; Erkiletlioğlu-Güler, *age.*, s. 67.

Kat. no: 11	Maden: Bakır	Tarih: TY (I. Gıyâseddin Keyhusrev)	Müze env. no: 17259
Çap: 22 mm	Ağırlık: 3,39 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi aşınmıştır.			
Kompozisyon: Kılıçlı süvari		Yazı: es-Sultânü / 'l-muazzam / Keyhusrev bin / Kılıcarslan	
			

Kat. no: 12	Maden: Bakır	Tarih: TY (I. Gıyâseddin Keyhusrev)	Müze env. no: 126
Çap: 25 mm	Ağırlık: 3,66 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Kılıçlı süvari		Yazı: es-Sultânü / 'l-muazzam / Keyhusrev ibn / Kılıcarslan	
			

Kat. no: 13 ²³	Maden: Bakır	Tarih: TY (I. Gıyâseddin Keyhusrev)	Müze env. no: 17773
Çap: 19 mm	Ağırlık: 2,44 g	Süsleme: Figürlü, geometrik, bitkisel	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi aşınmıştır.			
Kompozisyon: Kılıçlı süvari Yazı: Ğıyâsü / 'd-dîn		Yazı: el-Minnetü / li'llâh / es-Sultânü / 'l-muazzam / Keyhusrev / bin Kılıcarslan	
			

Kat. no: 14	Maden: Bakır	Tarih: TY (I. Gıyâseddin Keyhusrev)	Müze env. no:2009-43
Çap: 18 mm	Ağırlık: 2,20 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Kılıçlı süvari Yazı: Ğıyâsü / 'd(-dîn)		Yazı: el-Minnetü / li'llâh es-Sultânü / 'l-muazzam / Keyhusrev ibn / Kılıcarslan	
			

23 Kat. no: 13-14'ün örnekleri için bk. Galib, *age.*, s. 9; İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *age.*, s. 357; İzmirlier, *age.*, s. 94-95.

Kat. no: 15 ²⁴	Maden: Bakır	Tarih: TY (I. Gıyâseddin Keyhusrev)	Müze env. no: 14836
Çap: 20 mm	Ağırlık: 2,6 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: Malatya
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Kılıklı süvari Yazı: Ğıyâsü'd-din / Duribe Malatya.		Yazı: el-Minnetü li'llah / es-Sultânü / 'l-muazzam Keyhus(rev) / bin Kılıcarslan	
			

Kat. no: 16 ²⁵	Maden: Bakır	Tarih: TY (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 21734
Çap: 25 mm	Ağırlık: 6,65 g	Süsleme: Figürlü, geometrik, bitkisel	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: (Üç çatalı) mızrak tutan süvari		Yazı: el-Melikü'l-kâhir / Süleymanşah / bin Kılıcarslan	
			

24 Örnekler için bk. İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *age.*, s. 351; İzmirlier, *age.*, s. 94; Erkiletlioğlu-Güler, *age.*, s. 67.

25 Kat. no: 16-20'nin örnekleri için bk. İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *age.*, s. 352; İzmirlier, *age.*, s. 58-59.

Kat. no: 17	Maden: Bakır	Tarih: TY (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 18203
Çap: 29 mm	Ağırlık: 6,9 g	Süsleme: Figürlü, geometrik, bitkisel	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Genel itibarıyla sağlamdır.			
Kompozisyon: Üç çatallı mızrak tutan süvari		Yazı: el-Melikü'l-kâhir / Süleymanşah / bin Kılıcarslan	
			

Kat. no: 18	Maden: Bakır	Tarih: TY (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 71
Çap: 3,39 mm	Ağırlık: 21 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Üç çatallı mızrak tutan süvari		Yazı: el-Melikü'l-kā(hir) / Süleymanşah / bin Kılıcarslan	
			

Kat. no: 19	Maden: Bakır	Tarih: TY (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 215
Çap: 30 mm	Ağırlık: 7,49 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Ön yüzü daha yoğun olmak üzere kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Süvari		Yazı: el-Melikü'l-kâhir / Süleymanşah / (bi)n Kılıcarşan	
 		 	

Kat. no: 20	Maden: Bakır	Tarih: TY (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 14835
Çap: 28,5 mm	Ağırlık: 6,75 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi aşınan sikkenin önde üst, arkada sol hizada delik açılmıştır.			
Kompozisyon: Üç çatalı mızrak tutan süvari		Yazı: [el-]Melikü'l-kâhir / Süleymanşah / (bin) Kılıcarşan	
 		 	

Kat. no: 21 ²⁶	Maden: Bakır	Tarih: H 595 (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 15824
Çap: 31 mm	Ağırlık: 6,54 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararmış olmakla birlikte genel durumu sağlamdır.			
Kompozisyon: Üç çatallı mızrak tutan süvari		Yazı: es-Sultânü'l-kâhir / Süleyman bin / Kılıcarslan Çevre: Duribe fi / seneti hamse / ve tis'ine / ve hamsemie.	
			

Kat. no: 22	Maden: Bakır	Tarih: H 595 (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 73
Çap: 30 mm	Ağırlık: 4,95 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Üç çatallı mızrak tutan süvari		Yazı: es-Sultânü'l-kâhir / Süley(man) bin / Kılıcarslan Çevre: Duribe fi / seneti hamse / ve tis'ine / ve hamsemie.	
			

26 Kat. no: 21-29'un örnekleri için bk. Galib, *age.*, s. 17; İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *age.*, s. 355; İzmirlier, *age.*, s. 80-83; Erkiletlioğlu-Güler, *age.*, s. 73.

Kat. no: 23	Maden: Bakır	Tarih: H 595 (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 216
Çap: 28 mm	Ağırlık: 7,41 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Dairevi biçimi bozulmuş ve yüzeyi kararmıştır.			
Kompozisyon: Üç çatallı mızrak tutan süvari		Yazı: es-Sultânü'l-kâhîr / Süley(man)şah / bin Kılıcarşan Çevre: Duribe fî / seneti hamse / ve tis'ine / ve hamsemie.	
			

Kat. no: 24	Maden: Bakır	Tarih: H (5)95 (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 19377
Çap: 34 mm	Ağırlık: 8,22 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Dairevi biçimi bozulmuş ve yüzeyi aşınmıştır.			
Kompozisyon: Üç çatallı mızrak tutan süvari		Yazı: es-Sultânü'l-kâhîr / Süleymanşah / bin Kılıcarşan Çevre: (Duribe fî) / seneti hamse / ve tis'ine / (ve hamsemie.)	
			

Kat. no: 25	Maden: Bakır	Tarih: H 59x (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 218
Çap: 29 mm	Ağırlık: 6,15 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Üç çatallı mızrak tutan süvari		Yazı: es-Sultânü'l-kâhir / Süleyman bin / Kılıcarslan Çevre: Duribe fi / seneti / ve tis 'ine / ve hamsemie.	
			

Kat. no: 26	Maden: Bakır	Tarih: H 59x (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 21858
Çap: 29 mm	Ağırlık: 7,2 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Üç çatallı mızrak tutan süvari		Yazı: es-Sultânü'l-kâhir / Süleymanşah / bin Kılıcarslan Çevre: Duribe fi / / ve tis'ine / (ve hamsemie).	
			

Kat. no: 27	Maden: Bakır	Tarih: H 5xx (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 214
Çap: 30 mm	Ağırlık: 7,29 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Dairevi biçimi bozulan sikkenin yüzeyi yoğun şekilde aşınmıştır.			
Kompozisyon: (Üç çatallı) mızrak tutan süvari		Yazı: es-Sultânü'l-kâhir / Süleymanşah / bin Kılıcarslan Çevre: Duribe fi / / / ve hamsemie.	
			

Kat. no: 28	Maden: Bakır	Tarih: 5xx (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 217
Çap: 30 mm	Ağırlık: 5,6 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi yoğun şekilde kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Süvari		Yazı: es-Su(ltânü'l-kâhir) / Süleymanşah / (bin) Kılıcarslan Çevre: Duribe .. / / / ve hamsemie.	
			

Kat. no: 29	Maden: Bakır	Tarih: 5xx (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 16329
Çap: 28 mm	Ağırlık: 6,67 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi yoğun şekilde kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Üç çatallı mızrak tutan süvari		Yazı:hir / Süleymanşah / bin Kılıç Ars(ian) Çevre: / / ve hamsemie.	
			

Kat. no: 30 ²⁷	Maden: Bakır	Tarih: - (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 219
Çap: 26 mm	Ağırlık: 7,74 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Süvari		Yazı: es-Sultânü'l-kâhir / Süleymanşah (bin Kılıcarslan) Çevre: Duribe / senete / /	
			

27 Kat. no: 30-32'nin örnekleri için bk. Galib, 1971, s. 17; İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *age.*, s. 355; Erkiletlioğlu-Güler, *age.*, s. 74.

Kat. no: 31	Maden: Bakır	Tarih: - (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 16449
Çap: 29 mm	Ağırlık: 7,9 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Dairevi biçimi bozulan sikkenin yüzeyi kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Üç çatallı mızrak tutan süvari		Yazı: es-Sultânü'l-kâhir / Süleymanşah / (bi)n Kılıç Ars(ı)lan Çevre: ...	
			

Kat. no: 32	Maden: Bakır	Tarih: - (II. Rükneddin Süleymanşah)	Müze env. no: 19976
Çap: 28 mm	Ağırlık: 7,2 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Üç çatallı mızrak tutan süvari		Yazı: es-Sultânü'l-kahir / Süleymanşah / bin Kılıcarslan Çevre: ...	
			

Kat. no: 33 ²⁸	Maden: Bakır	Tarih: TY (I. Alâeddin Keykubad)	Müze env. no: 19378
Çap: 30 mm	Ağırlık: 5 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Yüzeyi kararmış ve aşınmıştır.			
Kompozisyon: Mızrakla panter avlayan süvari Yazı: en-Nâsir li-dîni'llah / Emîrû'l-mü'minîn		Yazı: el-Melikü'l(-mansûr) / Keykubad bin Keyhusrev / Nasîru Emîri'l-mü'minîn	
			

Kat. no: 34	Maden: Bakır	Tarih: TY (I. Alâeddin Keykubad)	Müze env. no: 14868
Çap: 30 mm	Ağırlık: 9,38 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Dairevi biçimi bozulan sikkenin yüzeyi aşınmıştır.			
Kompozisyon: Mızrakla panter avlayan süvari Yazı: en-Nâsir li-dîni'llah / Emîrû'l-mü'minîn		Yazı: el-Melikü'l-ma(nsûr/Key)kubad bin (Keyhusrev/Nasî)ru Emîri('l-mü'minîn)	
			

28 Kat. no: 33-35'in örnekleri için bk. İzmirlier, age., s. 62-63; İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, age., s. 359; Erkiiletlioğlu-Güler, age., s. 97.

Kat. no: 35	Maden: Bakır	Tarih: TY (I. Alâeddin Keykubad)	Müze env. no: 14869
Çap: 31 mm	Ağırlık: 9,48 g	Süsleme: Figürlü, geometrik	Basım yeri: DY
Günümüzdeki durumu: Dairevi biçimi bozulan sikkenin yüzeyi aşınmıştır. Ön yüzde sol alta, arka yüzde sol üste denk gelen yere delik açılmıştır.			
Kompozisyon: Mızrakla panter avlayan süvari Yazı: (en-Nâsır li-dî)ni'llah / (Emîrû'l-mü'minîn		Yazı: el-Melikü'l-mansûr / (Keykub)ad bin Keyhusrev / (Nasî)ru emirü'l-mü'minin	
			

Kat. no: 36 ²⁹	Maden: Gümüş	Tarih: H 646 (IV. Rükneddin Kılıcarslan)	Env. no: 2010/108
Çap: 22,5 mm	Ağırlık: 2,64 g	Süsleme: Figürlü, geometrik, bitkisel	Basım yeri: Sivas
Günümüzdeki durumu: Sol alt tarafına delik açılmış olmakla birlikte sağlam durumdadır.			
Kompozisyon: Ok atan süvari Yazı: es-Sultânü'l-a'zam Rüknu'd-dünyâ ve'd-dîn Kılıcarslan bin Keyhusrev Kasîmü Emîri'l-mü'minîn		Yazı: el-İmam / el-Müsta'sım bi'llah / Emîrû'l-mü'minîn Çevre: Duribe hâze'd-dirhem bi-Sivas fî seneti (sitte) ve erba'ine ve sittemic.	
			

29 Örnekleri için bk. Galib, 1971, s. 63; İzmirlier, *age.*, s. 222-223; İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *age.*, s. 370; Erketlioğlu-Güler, *age.*, s. 161.

2. Karşılaştırma ve Değerlendirme

Bursa Arkeoloji Müzesi envanterinde Anadolu Selçuklu sultan ve meliklerinden II. Kılıcarşan, Kutbüddin Melikşah, Muizzüddin Kayserşah, I. Gıyâseddin Keyhusrev, II. Rükneddin Süleymanşah, I. Alâeddin Keykubad ve IV. Rükneddin Kılıcarşan dönemlerinde basılan süvari tasvirli 37 sikke tespit edilmiştir³⁰. Sikkeler büyük oranda satın alma yoluyla çeşitli tarihlerde müze envanterine dâhil edilmiştir. Tamamı darp tekniğiyle üretilen sikkeler genel itibarıyla günümüzde tahrip durumdadır. Büyük bölümünde yoğun aşınma görülürken, karar ve dairevi biçiminin bozulması da diğer olumsuzluklardır. Sikkelerin üretiminde, gümüş malzemeli Kat. no: 36 dışında, bakır malzeme kullanılmıştır.

Basım tarihi 4 sikkede tespit edilmiştir. Bunlardan 3'ü H. 595 (MS 1198-1199) tarihiyle II. Rükneddin Süleymanşah dönemine, diğeri ise H. 646 (MS 1248-1249) tarihiyle IV. Rükneddin Kılıcarşan döneminde aittir. Bu sikkelerin haricinde tamamı II. Rükneddin Süleymanşah dönemine ait sikkelerde tarih, l'inde son iki rakam (x95), 2'sinde ilk iki rakam (59x), 2'sinde ilk rakam (5xx) okunabilmektedir. Sikkelerin çoğunluğunda basım tarihi bulunmamakla birlikte yazı satırlarında sikkeli bastıran sultanın adının yer alması tarihlendirme imkânı sağlamaktadır. Bu bağlamda II. Rükneddin Süleymanşah döneminden 17, I. Gıyâseddin Keyhusrev döneminden 7, II. Kılıcarşan döneminden 6, I. Alâeddin Keykubad döneminden 4, Muizzüddin Kayserşah, Kutbüddin Melikşah ve IV. Rükneddin Kılıcarşan dönemlerinden 1'er sikke bulunmaktadır.

I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad dönemlerinde, gerçekleştirilen ticari anlaşmalar, fetihler ve imar çalışmalarıyla Anadolu'nun önemli bir ticaret merkezi hâline gelmesi neticesinde sikke basımında önemli derecede artış meydana gelmiştir. Bu dönemde, büyük çoğunluğu Anadolu'da olmak üzere Suriye ve Irak gibi ülkelerin de bulunduğu 52 adet basım merkezi bulunmaktadır³¹. Süvari tasvirli sikkelerin Konya, Kayseri, Malatya, Sivas ve Tokat yerleşimlerinde basıldığı anlaşılmaktadır³². Konumuzu oluşturan sikkelerde Malatya (Kat. no: 15) ve Sivas (Kat. no: 36) olmak üzere iki basım yeri tespit edilmiştir.

30 I. Alâeddin Keykubad'ın meliklik yıllarında bastırdığı 9.01.97 envanter numaralı süvari tasvirli sikke müze teşhirinde sergilendiği için katalogta yer verilememiştir.

31 Erkiletlioğlu-Güler, *age.*, s. 29-34.

32 İzmirli, *age.*, s. 62-97, 222-223; Teoman, *age.*, s. 525-548; Erkiletlioğlu-Güler, *age.*, s. 49-265; İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *age.*, s. 350-359, 370; Galib, *age.*, s. 4-21, 62, 63, 90-94; Parlar, *age.*, s. 30-61, 92, 93.

Süvari tasvirli Anadolu Selçuklu sikkelerinde darp yeri ve tarihi bilgisine II. Kılıcarşan ve melik tayin ettiği oğullarının bastırdıkları bakır sikkelerde yer verilmediği görülür. Bu durum II. Rükneddin Süleymanşah'ın sultanlık dönemindeki süvari tasvirli altın, gümüş ve bakır sikkelerle birlikte değişmeye başlamıştır ve I. Gıyâseddin Keyhusrev'in ikinci saltanat dönemindeki örneklerle devam etmiştir. I. Alâeddin Keykubad'ın meliklik yıllarındaki süvari tasvirli gümüş sikkelerde darp yeri ve tarihi belirtilirken, bakır sikkelerde yer verilmemiştir. Benzer şekilde IV. Rükneddin Kılıcarşan'ın süvari tasvirli gümüş sikkelerinde darp yeri ve tarihi bulunmakta, II. Gıyâseddin Mesud'un süvari tasvirli bakır sikkelerinde bulunmamaktadır. Bu dönemdeki süvari tasvirli sikkelerde darp yeri ve tarihi bilgisinin altın ve gümüş sikkelerde belirtildiği, bakır sikkelerde ise genellikle belirtilmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu bilgilere yer verilmesinde maden tercihinin etkili olduğu söylenebilir.

Çalışma kapsamında ele alınan sikkelerden II. Kılıcarşan dönemi eserlerinde ortalama çap 21,83 mm, ağırlık 3,50 gramdır. I. Gıyâseddin Keyhusrev dönemi sikkelerinde ortalama çap 20,85 mm, ağırlık 2,80 gramdır. En fazla örneğin bulunduğu II. Rükneddin Süleymanşah dönemi sikkelerinde ortalama çap 28,55 mm, ağırlık 6,70 gramdır. I. Alâeddin Keykubad dönemi sikkelerinde ortalama çap 30,5 mm, ağırlık 7,79 g olarak ölçülmüştür. Birer örneği bulunan Muizzüddin Kayserşah dönemi sikkesinde çap 31 mm, ağırlık 12,15 g, Kutbüddin Melikşah dönemi sikkesinde çap 19 mm ağırlık 2,51 g, IV. Rükneddin Kılıcarşan dönemi sikkesinde çap 22,5 mm ağırlık 2,64 gramdır. Anadolu Selçuklu döneminde basılan altın sikkelerde çap ortalaması 23-28 mm ağırlık ortalaması 4-4,5 g, gümüşlerde çap ortalaması 21-24 mm ağırlık ortalaması 2,52-2,95 g, bakırlarda ise çap ortalaması 18-32 mm ağırlık ortalaması 2,05-11,9 g arasında değişmektedir³³. Bu veriler doğrultusunda ele alınan sikkelerin Anadolu Selçuklu sikkelerindeki ortalama ölçüleri yansıttığı görülmektedir.

Çalışmamızın süvari tasvirli sikkelerden oluşmasına bağlı olarak figürlü süsleme tüm sikkelerde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra sikkelerin bezenmesinde geometrik ve bitkisel unsurlara da rastlanmaktadır. Sikkelerin tamamının ön yüzünde sağ cepheden elinde silahı ile verilen süvari figürü, kuyruğu düğümlü atının üstünde dörtlü hareket hâlinindedir. Atın yular ve üzenği detayları belirgindir. Süvari sol elinde atının dizginlerini tutarken sağ elinde ise silah tutmaktadır. Başlık ve kıyafet detayları ile işlenen süvarinin bazı örneklerde (Kat. no: 1, 8, 16-18, 21-27, 30, 31,

33 Parlar, *age.*, s. 113.

34) başının etrafında hale bulunmaktadır. Süvari tasvirlerinde kompozisyonun törensel duruş sergileyenler ve avlananlar olmak üzere ikiye ayrıldığı görülür. Süvari, Muizzüddin Kayserşah dönemi sikkesinde ejder (**G. 1**), I. Alâeddin Keykubad dönemi sikkelerinde panter³⁴ avlarken (**G. 2**), diğer sikkelerde -muhtemelen av esnasında- törensel bir duruş sergilemektedir (**G. 3**). Törensel duruş sergileyen Kutbüddin Melikşah dönemi sikkesinde ise süvari melek³⁵ figürü ile işlenmiştir (**G. 4**).

Görsel 1: Ejder avlayan (Kat. no: 7) **Görsel 2:** Panther avlayan süvari (Kat. no: 33)
Görsel 3: Törensel duruş sergileyen süvari (Kat. no: 22) **Görsel 4:** Melek ile süvari
 (Kat. no: 8)

Kompozisyonlarda süvari elinde mızrak, kılıç ve ok-yay olmak üzere üç farklı silah taşımaktadır. 24 sikkede yer alan mızrak II. Kılıcarslan, Muizzüddin Kayserşah, II. Rükneddin Süleymanşah ve I. Alâeddin Keykubad dönemi sikkelerinde görülmektedir (**G. 5**). II. Rükneddin Süleymanşah dönemi sikkelerinde süvarinin mızrağı üç çatalı şekilde işlenmiştir³⁶ (**G. 6**). I. Gıyâseddin Keyhusrev dönemi sikkelerinde süvari kılıç tutmaktadır (**G. 7**). IV. Rükneddin Kılıcarslan döneminde basılan sikkede süvari ok ve yay ile tasvir edilmiştir (**G. 8**). Bu örneklerin yanı sıra tahripten dolayı 6 sikkede süvarinin elindeki silah belirlenememiştir.

34 Figürün yayınlarda aslan olarak da nitelendirildiği görülmektedir. Detaylı bilgi için bk. Betül Teoman, "I. Alâeddin Keykubad Dönemi Sikkeleri", 800. *Fetih Yılı'nın Eşiğinde Alanya/Alaiye ve Alaaddin Keykubat Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 20-22 Ekim 2022, ed. Ekrem Kalan-Irmak Karabulut, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Yayınları, Antalya 2022, s. 91.

35 Figüre yayınlarda Viktorya veya Nike adlarıyla da rastlanmaktadır. Bk. İzmirlier, *age.*, s. 57; Erkiletlioğlu-Güler, *age.*, s. 62.

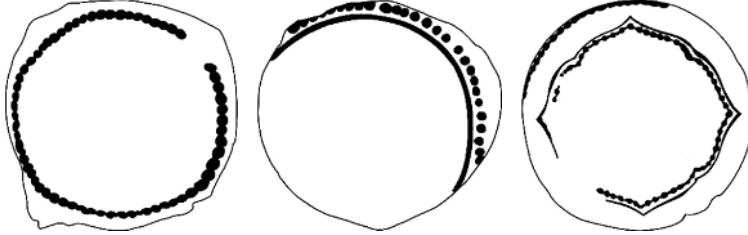
36 Üç çatalı mızrağın yayınlarda "teber" olarak da adlandırıldığı görülmektedir. Bk. Erkiletlioğlu-Güler, *age.*, s. 70-71.

Görsel 5: Mızraklı süvari (Kat. no: 35) **Görsel 6:** Üç çatal mızraklı süvari (Kat. no: 21)

Görsel 7: Kılıçlı süvari (Kat. no: 9) **Görsel 8:** Ok ve yaylı süvari (Kat. no: 36)

Sikkelerden 34'ünde görülen geometrik bezeme unsurları inci dizisi, düz yüzeyli ve kaş kemerli bordür düzenlemeleri ile yıldız motifinden oluşmaktadır. Bunlardan inci dizisi bordür 32 (**G. 9**), yıldız motifi 17, düz yüzeyli bordür 3 (**G. 10**), kaş kemerli bordür 1 sikkede (**G. 11**) yer almaktadır. Yıldız motifi I. Alâeddin Keykubad dönemine ait 2 sikke haricindeki tüm örneklerde ön yüze süvari tasviriyle birlikte işlenmiştir. I. Gıyâseddin Keyhusrev dönemi sikkelerinde süvarinin baş hizasının iki yanında, II. Rükneddin Süleymanşah dönemi sikkelerinde ise süvarinin solunda genellikle yıldız yer almaktadır.

Görsel 9: İnci dizili bordür (Kat no: 21) **Görsel 10:** Düz yüzeyli bordür (Kat no: 14)

Görsel 11: Kaş kemerli, bordür (Kat no: 36)

Bitkisel süsleme unsurları 4 sikkede görülen rumi, palmet ve penç motifleridir. Eksenden gelişerek kenarlara uzanan rumi motifi II. Rükneddin Süleymanşah dönemine ait 2 sikkede arka yüzde yazı satırlarının üstünde (**G. 12**), stilize üslupta işlenen palmet motifi I. Gıyâseddin Keyhusrev dönemine ait bir sikkede ön yüzdeki süvari tasvirinin altında (**G. 13**), yıldız anımsatır nitelikteki penç motifi IV. Rükneddin Kılıcarşan dönemine ait bir sikkede ön yüzdeki süvari tasvirinin altında yer almaktadır (**G. 14**).

Görsel 12: Rumi (Kat no: 17) **Görsel 13:** Stilizel palmet (Kat no: 13)

Görsel 14: Penç (Kat no: 36)

İncelediğimiz sikkelerin tamamının arka yüzünde yazı bulunurken, 7 sikkede ön yüzde de yer almaktadır. Arka yüzde yazı düzeni 3 ile 6 satır arasında değişen yatay hatlı yazı ve bunu bazı örneklerde kenarlarda çevreleyen yazıdan oluşmaktadır. Çevre yazısının bulunmadığı örnekler de mevcuttur. IV. Rükneddin Kılıcarşan dönemine ait sikkede (Kat. no: 36) çevre yazısı dairesel hatla uzanmaktadır. Ön yüzde yazının bulunduğu sikkeler I. Gıyâseddin Keyhusrev, I. Alâeddin Keykubad ve IV. Rükneddin Kılıcarşan dönemine aittir. I. Gıyâseddin Keyhusrev ve I. Alâeddin Keykubad dönemi sikkelerinde ön yüzdeki yazı süvari tasvirinin başının her iki yanına yarım daire kavisli yerleştirilmiştir. IV. Rükneddin Kılıcarşan dönemine ait sikkede yazı tüm kenar boyunca dairesel hatla uzanır. Ön yüzdeki yazılarda, I. Gıyâseddin Keyhusrev ve IV. Rükneddin Kılıcarşan dönemi sikkelerinde sultanın adı yazılı iken I. Alâeddin Keykubad dönemi sikkelerinde halifenin lakabı ve sıfatı yazılıdır. Yazı türü olarak kûfi ve Selçuklu sülüsü kullanımı görülmektedir. Kûfi hat 27, Selçuklu sülüsü hat 5 sikkede kullanılmıştır. 5 sikkede ise yüzeydeki tahripten dolayı yazı türü tespit edilememiştir. Kûfi hattın kullanımına II. Kılıcarşan, Muizzüddin Kayserşah, Kutbüddin Melikşah, I. Gıyâseddin Keyhusrev ve II. Rükneddin Süleymanşah dönemi sikkelerinde, Selçuklu sülüsü I. Alâeddin Keykubad ve IV. Rükneddin Kılıcarşan dönemi sikkelerinde rastlanmaktadır.

Anadolu Selçuklu sikkelerinde bastıranın adı, babasının adı, resmî ünvanı, lakabı, künyesi, diğer sıfatları, tabi ise metbu hükümdarın adı ve ünvanı ile tanıdığı halifenin adı ve ünvanı gibi ifadelerle yer verildiği bilinmektedir³⁷. Bu bağlamda çalışma kapsamındaki sikkelerde II. Kılıcarşan'ın ve I. Gıyâseddin Keyhusrev'in "es-Sultânü'l-muazzam", Muizzüddin Kayserşah'ın "el-Melikü'l-müeyyed", II. Rükneddin Süleymanşah'ın "el-Melikü'l-kâhir ve "es-Sultânü'l-kâhir", I. Alâeddin Keykubad'ın "el-Melikü'l-mansûr", IV. Kılıcarşan'ın "es-Sultânü'l-

37 Sadi S. Kucur, "Türkiye Selçukluları Sikkelerinde Ünvan, Lâkab ve Künyeler", *Birinci Uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi Bildiriler*, Antalya 25-28 Şubat 2013, ed. Kayhan Dörtlük-Oğuz Tekin-Remziye Boyraz Seyhan, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 361.

a‘zam” ünvanlarını kullandıkları görülmektedir. Lakap olarak IV. Kılıcarslan’ın “Rüknü’d-dünyâ ve’d-dîn” ifadesini, künye olarak Kutbüddin Melikşah’ın “Ebu’l-feth” ifadesini tercih ettiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra tevki ifadesi olan “el-Minnetü li’llâh” I. Gıyâseddin Keyhusrev’in sikkelerinde, sıfat olan “Nasîru emirü’l-mü’minin” ifadesi I. Alâeddin Keykubad’ın sikkelerinde yer almaktadır. Ayrıca yazı satırlarında I. Alâeddin Keykubad dönemi sikkelerinde halife en-Nâsır li-Dîni’llah, IV. Rükneddin Kılıcarslan dönemi sikkesinde Halife el-Müsta’sım bi’llah’ın adları okunmaktadır.

Süvari tasvirli sikkelerde yer alan yazılar incelendiğinde, II. Kılıcarslan, Kutbüddin Melikşah, Muğisüddin Tuğrulşah, I. Gıyâseddin Keyhusrev, I. Alâeddin Keykubad, IV. Kılıcarslan ve II. Gıyâseddin Mesud dönemine ait örneklerde sultanın adı, ünvanı, künyesi gibi ifadeler yer verilmiştir. Ancak bu sultanların süvari tasviri bulunmayan sikkelerinde belirtilen ifadelerin yanı sıra kelime-i tevhid gibi dinî terimlerin yaygın kullanımı dikkat çekmektedir. II. Rükneddin Süleymanşah’ın sultanlık döneminde basılan süvari tasvirli sikkeler bu kapsamda farklılık arz etmektedir. Bu eserlerde sultanın adı, ünvanı, basım yeri ve tarihi bilgilerinin yanı sıra dinî terimlere de yer verilmiştir. Muizzüddin Kayserşah ve II. Rükneddin Süleymanşah’ın meliklik dönemindeki süvari tasvirli sikkelerde sadece sultanın adı ve ünvanı belirtilmiştir. Bu kapsamda, II. Rükneddin Süleymanşah’ın sultanlık dönemindeki örnekler haricinde, kelime-i tevhid gibi terimlerin tercihinde süvari tasvirinin etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Türklerin göçebe yaşam tarzını benimsemesi, kültüründe ve sanatında hayvanların önemli bir yere sahip olması dolayısıyla sanat eserlerinin hayvan biçimi ve kompozisyonları üzerine gelişmesini sağlamıştır. Dokumalarda, kılıç, mızrak ve bıçaklarda, at koşumlarında, eyerlerde, kılıç saplarında, maşrapaların kulplarında hemen her yerde hayvan figürlerine yer verilmiştir³⁸. İlk kez Rostovzeff’in “hayvan üslubu” olarak adlandırdığı, Avrasya hayvan üslubunun kaynağı MÖ 7. yüzyıldan başlatılan ve genellikle İskit adı altında toplanan, birçoğu Türk olan çeşitli Avrasya göçebelerinin sanatına dayanmaktadır³⁹. Hayvan üslubu içinde gelişen süvari tasviri, sıradan bir atlı asker değil, gerçek bir imge olarak bir imparatorun, padişahın ya da kahramanın gücünün aktarıldığı tasvirlerdir. Vahşi bir hayvan, fantastik bir ejderha ya da karşısındaki bir düşman ile mücadele eden savaşı atlı

38 Nejat Diyarbekirli, *Hun Sanatı*, Kültür Yayınları, İstanbul 1972, s. 123.

39 Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1992, s. 291; Diyarbekirli, *age.*, s. 123.

asker imajı, Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk sanatında en çok kullanılan ortak bir imge olarak yerini almış ve düşmanı korkutan psikolojik resimli edebi bir silaha dönüşmüştür⁴⁰.

Türk tarihi boyunca süvari tasvirleri farklı sanat ortamları ve inançlar içerisinde, çeşitli malzemelerde kendisine yer bulmuştur. Türk sanatında süvari tasvirinin bulunduğu en erken örnekler İskitler döneminde rastlamaktayız. Orta Asya kökenli olduğu bilinen ve büyük çoğunluğunun özellikle hâkim tabakanın Türk olduğu düşünülen İskitler⁴¹, geniş bir coğrafyada varlık göstermiştir. İskitlerin göçebe yaşam tarzını benimsemeleri sanat eserlerinde hayvan tasvirlerine ve av sahnelerine sıkça yer vermelerinde önemli rol oynamıştır. Bu dönemden günümüze ulaşan, Ukrayna'nın Velyka Znam'yanka Bölgesinde bulunan Solokha Kurganında ele geçirilen kase, yüzeyindeki tasvir dikkat çekicidir. MÖ 4-5. yüzyıllara tarihlendirilen madeni kap yüzeyinde, ortalarındaki aslanı avlamaya çalışan süvariler betimlenmiştir. Atlıların hemen önlerinde avcı köpekleri görülür. Süvarilerden soldaki ok-yay, sağdaki ise mızrak kullanmaktadır (**G. 15**)⁴². Tasvirin bulunduğu bir başka örnek, günümüzde Pakistan'ın kuzey batı bölgesindeki Swat Vadisi'nde ele geçirilen madeni malzemeli kasedir. Ak Hunlar döneminden, MS 460-479 yılları arasına tarihlendirilen eserin iç yüzeyi sade tutulurken dış yüzeyde eksene, etrafında bitkisel kompozisyonun bulunduğu insan tasviri işlenmiştir. Bunun etrafında dört süvarinin aslan, domuz ve geyik gibi hayvanları avladığı sahne yer almaktadır. Süvariler ok ve yay, kılıç, mızrak gibi çeşitli savaş aletlerini kullanmaktadır. Oldukça dinamik kompozisyona sahip sahne, kâsenin yüzeyini çevrelemektedir (**G. 16**)⁴³.

40 Savaş Maraşlı, "Türk Alp Geleneğinin Ortaçağ Anadolu Tasvir Sanatına Yansımaları", *Siberian Studies*, S. 3, 2013, s. 19.

41 Abdülhaluk Çay-İlhami Durmuş, "Bozkırın Eski Toplulukları: Avrasya'da Saka Çağı," *Türkler Ansiklopedisi*, C 1, Ankara 2002, s. 596.

42 Andrey Yu Alexeyev, Elena Fiodorovna Korolkova, Tatyana V. Rjabkova and Elena V. Stepanova, "The Scythians and their Cultural Contacts", *Scythians: warriors of ancient Siberia: 276–82*, ed. J. Simpson - S. Pankova, Thames Hudson, London 2017, s. 294; <https://digital.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/25.+archaeological+artifacts/879763>, son erişim tarihi: 28.01.2025.

43 Frantz Grenet, "Regional interaction in Central Asia and Northwest India in the Kidarite and Hephthalite periods", *Indo-Iranian Languages and Peoples (Proceedings of the British Academy)*, ed. Sims-Williams Nicholas, Oxford University, London, s. 218-219; https://www.britishmuseum.org/collection/object/A_1963-1210-1, son erişim tarihi: 28.01.2025.

Görsel 15: İskit dönemi kap ve detayı **Görsel 16:** Ak Hun Devleti kâse ve detayı

Hun dönemine ait Pazırık Kurganları buluntuları arasındaki MÖ 5-4. yüzyıllara tarihlendirilen Pazırık Halısı, süvari tasvirinin işlendiği Türk sanatındaki önemli örnekler arasında yer almaktadır. Bordürlerden oluşan eser yüzeyinde süvari bordürü olarak adlandırılan alanda, birbirini ardına sıralanan süvariler tüm yüzey boyunca tekrarlanır. Kırmızı zemin üzerine işlenen süvariler, figürlerdeki ve atlarındaki ince detaylarıyla dikkat çekicidir (**G. 17**)⁴⁴. Yine Pazırık Kurganları buluntularından olan keçe malzemeli duvar örtüsünde bulunan süvari tasviri ise peleriniyle özgün bir örnek teşkil etmektedir (**G. 18**)⁴⁵.

Görsel 17: Pazırık Halısı ve süvarinin çizimi **Görsel 18:** Pazırık kurganı keçe örtü detayı

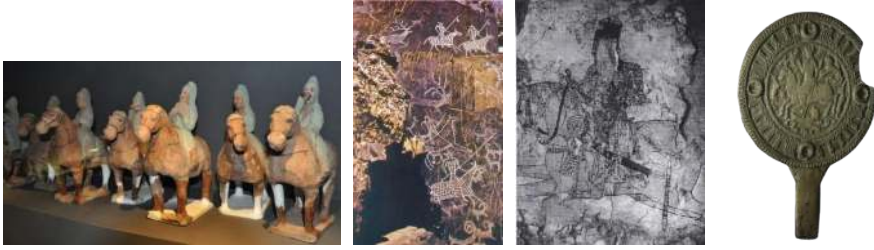
Göktürk dönemine ait Moğolistan'da Ulaan Kharmiın Shoroon Bumbagar (Mayhan Uul) ve Shoroon Dov Kurganlarından günümüze ulaşan ve 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen pişmiş toprak malzemeli heykelcikler arasında süvari örnekleri bulunmaktadır (**G. 19**)⁴⁶. Bunun yanı sıra Göktürk dönemine ait Ötüken'deki kaya resimlerinde mızraklı süvari tasvirlerine rastlanmaktadır.

44 Diyarbakirli, *age.*, s. 120-126; <https://digital.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/25.+archaeological+artifacts/879870>, son erişim tarihi: 28.01.2025.

45 Diyarbakirli, *age.*, s. 136; <https://digital.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/25.+archaeological+artifacts/879867>, son erişim tarihi: 28.01.2025.

46 Anıl Yılmaz, "On the Burial Mounds of Ulaan Kharmiın Shoroon Bumbagar (Maykhan Uul) and Shoroon Dov in Mongolia", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. VI/2, 2020, s. 4-6.

Kompozisyonda çizgisel bir üslupla ele alınan figürler yakınlarındaki çeşitli hayvanları avlamaktadır (**G. 20**)⁴⁷. İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde de devam eden süvari tasviri geleneği Gazneliler döneminde (MS 874-999) Nişabur'daki duvar freskinde gözlemlenmektedir (**G. 21**)⁴⁸. 10. yüzyıl Türk-İslam Devletlerine ait olduğu düşünülen ve Siriderya Nehri bölgesinde bulunan bronz malzemeli aynanın arka yüzünde av sahnesi işlenmiştir. Dairevi bordür içerisinde, sağ elinde avcı kuşu, sol elinde mızrak ile avlanan süvari figürü yer almaktadır (**G. 22**)⁴⁹.

Görsel 19: Göktürk dönemi heykelcikler **Görsel 20:** Ötüken kaya resimleri

Görsel 21: Gazneli Devleti fresk **Görsel 22:** 10. yüzyıl Türk-İslam dönemi ayna

Anadolu'ya geçişin yaşandığı Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminden günümüze ulaşan eserler incelendiğinde süvari kompozisyonunun yoğunlaşarak devam ettiği görülür. 12-13. yüzyıl İran coğrafyasına atfedilen seramik eserlerde kompozisyonun farklı örnekleri kullanılmıştır. Minai tekniğinde yapılan eserlerden, kâsenin iç yüzeyinde tek, kulplu testi yüzeyinde ise sıralı hâlde süvari figürleri yer almaktadır (**G. 23, 24**)⁵⁰. MS 1180-1210 yılları arasına tarihlendirilen ve İran veya Afganistan'da üretildiği düşünülen bronz malzemeli ibrik yüzeyinde süvari tasviri görülür (**G. 25**)⁵¹. İran coğrafyasında 12-13. yüzyıllara tarihlendirilen seramik

47 Emel Esin, *Türk Kültür Tarihi İç Asya'daki Erken Safhalar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1985, s. 25.

48 Özden Süslü, *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kiyafetleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2007, s. 370.

49 Süslü, *age.*, s. 121; <https://digital.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/08.+applied+arts/66124>, son erişim tarihi: 28.01.2025.

50 Maurice Sven Dimand, *A Handbook of Muhammadan Art (3d edition revised and enlarged)*, Metropolitan Museum of Art, New York 1958, s. 37; www.metmuseum.org/art/collection/search/451041, son erişim tarihi: 06.06.2023; Rudolf Meyer Riefstahl-Parish M. Watson, *The Paris-Watson Collection of Mohammadan Potteries*, E. Weyhe, New York 1922, s. 91; www.metmuseum.org/art/collection/search/446898, son erişim tarihi: 06.06.2023.

51 Eva Baer, *Metalwork in Medieval Islamic Art*, State University of New York Press, Albany 1987, s.

malzemeli süvari heykelciği sağ elinde kılıç, sol elinde atının dizginini tutmaktadır (**G. 26**)⁵². Yine İran coğrafyasında 12-13. yüzyıllara tarihlendirilen alçı panoda süvari sol elinde avcı kuşunu, sağ elinde atın dizginlerini tutmaktadır (**G. 27**)⁵³.

Görsel 23: Kâse **Görsel 24:** Kulplu testi **Görsel 25:** İbrik ve süvari detayı

Görsel 26: Heykelcik **Görsel 27:** Alçı pano

Anadolu Selçuklu döneminde süvari tasviri geleneği devamlılık arz etmektedir. Konya Kılıcarıslan Köşkü'nden günümüze ulaşan alçı levhada üst kısmı yıldız, çokgen ve diğer geometrik motiflerle oluşan geniş bir bordürle sınırlanmış, alt kısımdaki frize biri ejder, diğeri aslan avlayan iki süvari figürü yerleştirilmiştir (**G. 28**)⁵⁴. Kubâdâbâd Sarayı'ndan günümüze ulaşan alçı pano kabartmada sivri kemerle çerçevelenen yüzeyde, hareket hâlindeki süvari bir avcı köpeği ile tasvir edilmiştir (**G. 29**)⁵⁵. Konya Akşehir Taş Medrese Müzesi'nde bulunan mezar taşında süvari kompozisyonu bulunmaktadır. Süvari sağ kolunda avcı kuşu, diğer elinde ise mızrak tutmaktadır (**G. 30**)⁵⁶. Konya Sarayı Kılıcarıslan Köşkü çinilerinden minai tekniğinde yapılan örnekler arasında süvari tasvirleri bulunmaktadır. Figürler, kimi zaman bir elinde avcı kuşu diğeri atının dizginlerini tutar şekilde, kimi zaman dört nala atıyla hareket hâlinde işlenmiştir (**G. 31**)⁵⁷.

97; www.metmuseum.org/art/collection/search/450513, son erişim tarihi: 06.06.2023.

52 Richard Ettinghausen, "The Flowering of Seljuq Art", *Metropolitan Museum Journal*, 3, Ocak 1970, s. 126; www.metmuseum.org/art/collection/search/451850, son erişim tarihi: 06.06.2023.

53 Ettinghausen, agm., s. 129; www.metmuseum.org/art/collection/search/449159, son erişim tarihi: 06.06.2023

54 Rüçhan Arık, *Kubad Abad (Selçuklu Saray ve Çinileri)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000, s. 41; www.selcuklumisasi.com/historical-items-detail/alci-kabartma-2, son erişim tarihi: 06.06.2023.

55 Öney, *age.*, s. 90.

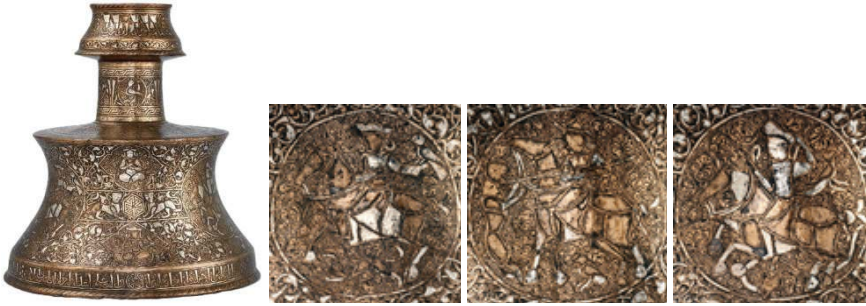
56 Şerare Yetkin, "Yeni Bulunmuş Figürlü Mezar Taşları", *Selçuklu Araştırmaları*, S. I, 1969, s. 150-154.

57 Rüçhan Arık - Oluş Arık, *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Selçuklu ve Beylikler Dönemi Çinileri*, Kale Grubu Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 236.

Görsel 28: Alçı levha **Görsel 29:** Alçı pano **Görsel 30:** Mezar taşı **Görsel 31:** Çini

Madeni malzemeli eserlerden günümüzde Kopenhag David Koleksiyonu'nda bulunan şamdan, süsleme programıyla oldukça dikkat çekicidir. 13. yüzyıla tarihlenen tunç malzemeli eserin gövdesindeki üç madalyon süslemesinde yoğun bitkisel unsurlarla desteklenen süvari tasvirleri işlenmiştir. Bunlardan ilkinde süvarinin ava çıktığı sahne görülür. Figürün bir elinde avcı kuşu bulunurken, diğer eliyle atının dizginlerini tutar. Atının önünde ise avcı köpeği görülür. İkinci madalyonda mızrağıyla panter avlayan süvari tasvir edilmiştir. Üçüncü madalyonda süvari atının ayakları arasındaki ejderi avlamaktadır (**G. 32**)⁵⁸.

Görsel 32: Kopenhag David Koleksiyonu şamdan ve süvari süslemesi detayları

Kompozisyona dair örnekler Osmanlı döneminde devam etmektedir. Özellikle minyatür sanatında kompozisyon, padişah ve şehzadelerin av sahneleri aracılığıyla aktarılmıştır. Ârifî'nin MS 1539-1540 tarihli *Gûy ü Çevgân* adlı eserinde yer alan tasvirlerde, üstteki süvarinin kılıç ile aslan, alttaki süvarinin ok ve yay ile geyik avladığı sahne resmedilmiştir (**G. 33**)⁵⁹. Saz üslubunda işlenen eserde ise saz yaprakları arasındaki süvari atının önünde duran aslanı okla avlamaktadır

58 Gülsen Baş-Ayşegül Bekmez, "Kopenhag David Koleksiyonu'ndan Bir Şamdanın Orta Çağ Av Kültürüne İlişkin Bezeme Programı Üzerine Düşünceler", *Art-Sanat*, S. 18, 2022, s. 65-67.

59 Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004, s. 46.

(**G. 34**)⁶⁰. 16. yüzyıla atfedilen ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın çadırına ait olduğu düşünülen kadife parça yüzeyinde, süvariler aslan ve geyik gibi çeşitli hayvanları avlamaktadır (**G. 35**)⁶¹.

Görsel 33: Ârifi *Gily ü Çevgân* av sahnesi **Görsel 34:** Saz üslubunda aslan avcısı

Görsel 35: Kadife parça

Taşıdığı sembolik anlatımın etkisiyle süvari tasvirleri Türk sikkelerinde geniş coğrafyada yüzyıllar boyunca kendisine yer bulmuştur. Bu örneklerin Anadolu Selçuklu sikkelerindeki kompozisyonun şekillenmesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Türk sikkeleri içerisinde süvari tasvirinin bulunduğu en erken tarihli örnekler arasında İskitlerden günümüze ulaşan eser gösterilebilir. MÖ 480 yılında Trakya-Makedonya bölgesinde bir darphanede basıldığı düşünülen sikkenin ön yüzünde, külahlı başlığa sahip, şaha kalkmış atı üstünde sağ cepheden verilen süvari yer almaktadır (**G. 36**)⁶². Ak Hunlar'ın bir alt kolu olan Alkan Hunları yöneticilerinden Toramana'nın MS 490-515 yıllarına tarihlendirilen sikkesinde süvari sağ elindeki mızrakla aslanı avlarken betimlenmiştir (**G. 37**)⁶³. Göktürk dönemine ait, Taşkent Kanktepe'de bulunan bakır sikke MS 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Düz yüzeyli bordür içerisinde atıyla hareket hâlinde, kılıçlı süvari tasviri

60 And, *age*, s. 57.

61 Stuart Cary Welch, *The Metropolitan Museum of Art The Islamic World*, The Metropolitan Museum of Art and Fukutake Publishing, New York 1987, s. 100-101; www.metmuseum.org/art/collection/search/452413, son erişim tarihi: 10.06.2023.

62 Hamza Şeker, "İskit Süvari Tasvirli Ünik Drahmi", *Art-Sanat*, S. 4, 2015, s. 55-58.

63 Pankaj Tandon, "The Identity of Prakasaditya", *Journal of the Royal Asiatic Society*, S. 25(4), 2015, s. 649; <https://doi.org/10.1017/S1356186315000346>; <https://en.wikipedia.org/wiki/Toramana>, son erişim tarihi: 22.06.2023.

işlenmiştir (**G. 38**)⁶⁴. Gazneli Devleti sultanlarından I. Mesud dönemine tarihlenen (MS 1030-1041) gümüş sikkede av sahnesi ön ve arka yüzeye bölünmüştür. Sağ eliyle mızrağını, sol eliyle atının dizginini tutan süvari sikkenin ön yüzünde, av hayvanı ise arka yüzünde yer alır (**G. 39**)⁶⁵. Harzemşahlar Devletinde Alâeddin Muhammed bin Tekiş dönemine (MS 1200-1220) tarihlendirilen sikkenin ön yüzünde sol elinde kılıç tutan süvari görülmektedir (**G. 40**)⁶⁶.

Görsel 36: İskitler **Görsel 37:** Alkan Hunları **Görsel 38:** Göktürk Devleti
Görsel 39: Gazneli Devleti **Görsel 40:** Harzemşahlar Devleti

Anadolu'daki erken örnekler arasında yer alan Danişmendli Beyliğinden Nâsırüddin Muhammed dönemine (MS 1175-1178) ait sikkede, süvari bir eliyle atının dizginlerini tutarken diğer eliyle ejder avlamaktadır (**G. 41**)⁶⁷. Saltuklular Beyliği yöneticilerinden Nâsırüddin Muhammed tarafından H 575'te (MS 1189-1190) basılan sikkede yer alan tasvirde süvari, atıyla hareket hâlindeyken arkasına dönüp ok ve yayıyla ceylan olduğu düşünülen hayvanı avlamaktadır (**G. 42**)⁶⁸. İlhanlı hükümdarlarından Abaka Han döneminde (MS 1265-1282) bastırılan sikkede, dört nala atıyla hareket hâlinde olan süvari sol elinde avcı kuşu, sağ elinde atının dizginini tutmaktadır. Kompozisyonu içte düz yüzeyli, dışta inci dizisi bordür

64 Gaybullah Babayar, *Köktürk Kağanlığı Sikkeleri Kataloğu*, TİKA, Ankara 2007, s. 6.

65 Rober Tye-Monica Tye, *Jitals. A Catalogue and Account of the Coin Denomination of Daily Use in Medieval Afghanistan and North West India*, R. Tye, Isle of South Uist 1995, s. 11; www.britishmuseum.org/collection/image/430856001, son erişim tarihi: 22.06.2023.

66 Tye - Tye, *age.*, s. 18; <https://en.numista.com/catalogue/pieces59135.html>, son erişim tarihi: 30.01.2025.

67 Ali Mıynat, "Yeni Bulgular Işığında İlk Danişmendli Sikkeleri ve Danişmendli Malatya Melikleri Tarafından Bastırılan Sikkeler", *Uluslararası Malatya'nın Fethi ve Danişmendliler Sempozyumu, Bildiriler*, ed. Salim Cönce-Murat Zengin-Recep Özman, İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya 2020, s. 151; www.davidmus.dk/islamisk-samling/rumseljukkerne/coin/226, son erişim tarihi: 22.06.2023.

68 Şennur Şentürk-Johnson Brian, *Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergisi 3: 'Asya'dan Anadolu'ya İnen Rüzgar' Beylikler Dönemi Sikkeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994, s. 13; www.davidmus.dk/islamisk-samling/rumseljukkerne/coin/223, son erişim tarihi: 22.06.2023.

çevreler (**G. 43**)⁶⁹. Karamanoğulları Beyliği döneminde basılan MS 1329-1330 tarihli sikkede ise kompozisyonun ele alınış biçimi farklılık göstermektedir. Figür sikkenin solunda, inci dizisi bordür ile oluşturulan küçük daire içerisinde yerleştirilmiştir. Atıyla dört nala hareket hâlinde olan figürün sol elinde atının dizginleri, sağ elinde ise bir avcı kuşu tutmaktadır (**G. 44**)⁷⁰.

Görsel 41: Danişmendli Beyliği **Görsel 42:** Saltuklular Beyliği
Görsel 43: İlhanlı Devleti **Görsel 44:** Karamanoğulları Beyliği

Kilikya Ermeni Krallığı, Musul Atabegliği, Eyyubiler ve Artuklular'ın Anadolu Selçuklu Devletine tâbi olmak zorunda kaldıklarında ortak sikkeler bastırdıkları bilinmektedir⁷¹. Bunlardan Kilikya Ermeni kralı I. Hetum'un (MS 1226-1270), I. Alâeddin Keykubad (**G. 45**)⁷² ve II. Gıyâseddin Keyhusrev (**G. 46**)⁷³ adına bastırdığı sikkelerde de süvari tasviri yer almaktadır. Bu sikkelerin ön yüzünde dairesel hatlı Ermenice yazıyı kuşatan inci dizisinin içerisinde törensel duruş sergileyen ve bir eliyle âsâ, bir eliyle atının dizginin tutan süvari tasviri işlenmiştir.

69 www.tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?fid=1661952820&query=pagenum%3D2%26cgifunction%3DSearch%26Ruler%3DAbaqa&cgifunction=form, son erişim tarihi: 22.06.2023.

70 <https://www.bedencoins.com/kategori/11?sayfaadi=Anonim%20Karamano%20C4%9Fflu>, son erişim tarihi: 22.06.2023.

71 Halit Erkiletlioğlu, "Sultan I. Alâeddin Keykubad Adına Metbu Meliklerce Bastırılan Müsterek Sikkeler", *Selçuk*, S. 3, 1988, s. 89-95; Erkiletlioğlu-Güler, *age.*, s. 122-124, 127-129, 134, 140, 143.

72 Şennur Şentürk-Günay Paksoy-Oğuz Tekin, *Altının İktidarı, İktidarın Altınları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 32; <https://davidmus.dk/kunst-fra-islams-verden/rumseljukkerne/coin/231>, son erişim tarihi: 22.06.2023.

73 İzmirlier, *age.*, 188-189; <https://davidmus.dk/kunst-fra-islams-verden/rumseljukkerne/coin/233>, son erişim tarihi: 22.06.2023.

Görsel 45: I. Hetum ve I. Alâeddin Keykubad**Görsel 46:** I. Hetum ve II. Gıyâseddin Keyhusrev

Anadolu ve yakın coğrafyasındaki diğer devletlerin de geniş bir zaman aralığı içinde sikkelerinde süvari tasvirine yer verdikleri görülmektedir. Eski Yunan döneminde MÖ 369-359 yılları arasına tarihlendirilen sikkenin yüzeyine elinde mızrağıyla hareket hâlinde süvari tasviri işlenmiştir (**G. 47**)⁷⁴. Roma hükümdarlarından Marcus Aurelius döneminde (MS 161-180) Hierapolis'te basılan sikkede törensel ifadeye sahip süvari tasviri yer almaktadır. Pelerinli süvari sağ elinde bir tür çift taraflı balta taşırken sol eliyle atının dizginlerini tutmaktadır (**G. 48**)⁷⁵. Annesi Türk asıllı Seyyide Şahap Hatun olan Abbasi Halifesi el-Muktedir Bi'llah döneminde (MS 908-932) basılan sikkede sol cepheden süvari figürü işlenmiştir. Törensel duruş sergileyen figür sol eliyle kınındaki kılıcını, sağ eliyle atının dizginini tutmaktadır (**G. 49**)⁷⁶. Antakya Prenslığı naibi olan Salernolu Roger döneminde (MS 1112-1119) basılan sikkede süvari mızrağıyla atının ayakları önünde duran ejderi avlamaktadır. Kompozisyon Türk sanatındaki süvarinin ejder avladığı sahneyle büyük benzerlik taşır. Bu eser Hristiyan ikonografisindeki Aziz George ve ejderha ile temsil edilen sahnenin en erken örnekleri arasında gösterilmektedir (**G. 50**)⁷⁷.

74 Percy Gardner, *A Catalogue The Greek Coins The British Museum Thessaly to Aetolia*, Printed by Order of the Trustess, London 1883, s. 47; www.britishmuseum.org/collection/object/C_1844-0925-34, son erişim tarihi: 10.07.2023.

75 <https://data.fitzmuseum.cam.ac.uk/id/object/175535>, son erişim tarihi: 10.07.2023.

76 Ulaş Töre Sivrioğlu, "Ortaçağ İslam Sikkelerinde Hellen, Roma-Bizans Etkisi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 1(2), Aralık 2014, s. 8-9; <https://en.wikipedia.org/wiki/Al-Muqtadir>, son erişim tarihi: 10.07.2023.

77 Mıynat, agm., s. 151; https://en.wikipedia.org/wiki/Roger_of_Salerno#/, son erişim tarihi: 10.07.2023.

Görsel 47: Eski Yunan **Görsel 48:** Roma İmparatorluğu **Görsel 49:** Abbasi Devleti
Görsel 50: Antakya Prensliği

Moğol İmparatoru Ögedey'in ölümünden sonra 5 yıl süreyle naibe olarak görev yapan Töregene Hatun döneminde MS 1244-1245'te bastırılan sikkede, süvari başını geriye doğru çevirerek ok atar şekilde işlenmiştir (**G. 51**)⁷⁸. Kilikya Ermeni Krallarından II. Levon dönemine ait (MS 1270-1289) sikkede dairesel biçimli yazı satırlarının kuşattığı inci dizisinin içinde süvari tasviri yer almaktadır. Atıyla hareket hâlindeki süvari, sol elinde atının dizginlerini tutarken sağ elinde haç tutmaktadır (**G. 52**)⁷⁹. Trabzon Rum İmparatoru II. Aleksios dönemine (MS 1297-1330) ait sikkede de benzer şekilde süvari sol eliyle atının dizginini tutarken sağ elinde haç tutmaktadır (**G. 53**)⁸⁰. Bizans İmparatorlarından III. Andronikos Paleologos dönemine (MS 1328-1341) ait sikkede Aziz Dimitrios'u temsil eden süvari figürü sağ elinde haç tutar şekilde işlenmiştir. Figürün sağında bir yıldız motifi yer alır (**G. 54**)⁸¹. Trabzon Rum İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu'na ait örneklerdeki at tasvirinin başının öne doğru eğik ve vücudunun daha durağan şekilde işlenmesi, verilmek istenen törensel duruşu pekiştirmektedir.

78 Yaşar Söyüt, "Moğol İmparatorluğu'nun Kadın Naibesi: Töregene Hatun", *Journal of Universal History Studies*, 4 (2), Aralık 2021, s. 224, 228 <https://doi.org/10.38000/juhis.992866>

79 Paul Z. Bedoukian, "Three Notes On Armenian Coins", *Museum Notes (American Numismatic Society)*, 16, Ocak 1970, s. 92; www.harvardartmuseums.org/collections/object/181398?position=181398, son erişim tarihi: 10.01.2024.

80 Simon Bendall, "A Hoard of Early Fourteenth Century Aspers of Trebizond", *The Numismatic Chronicle (1966-)*, 145, 1985, s. 109; <https://www.harvardartmuseums.org/collections/object/182887?position=182887>, son erişim tarihi: 10.01.2024.

81 Cecile Morrisson, "The Emperor, the Saint, and the City: Coinage and Money in Thessalonike from the Thirteenth to the Fifteenth Century", *Dumbarton Oaks Papers*, S. 57, 2003, s. 176.

Görsel 51: Moğol İmparatorluğu **Görsel 52:** Kilikya Ermeni Krallığı
Görsel 53: Trabzon Rum İmparatorluğu **Görsel 54:** Bizans İmparatorluğu

Sonuç

Çalışma neticesinde Bursa Arkeoloji Müzesi envanterine kayıtlı Anadolu Selçuklu döneminde basılmış 37 adet süvari tasvirli sikke tespit edilmiştir. 3'ü H. 595 (MS 1198-1199), 1'i H. 646 (MS 1248-1249) tarihli eserlerden 17'si II. Rükneddin Süleymanşah, 7'si I. Gıyâseddin Keyhusrev, 6'sı II. Kılıcarşlan, 4'ü I. Alâeddin Keykubad, 1'er tanesi Muizzüddin Kayserşah, Kutbüddin Melikşah ve IV. Rükneddin Kılıcarşlan dönemlerine aittir.

Süvari tasvirli sikkelerde, yazı unsurlarından basım yeri ve tarihi bilgisinin kullanılan madenle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Tasvirin altın ve gümüş malzemeli örneklerinde basım yeri ve tarihi bilgisine yer verilirken, bakır malzemeli sikkelerin tamamında bu durumdan söz etmek mümkün değildir. Yazı içeriğine dair bir diğer husus, tasvirin bulunduğu sikkelerde kelime-i tevhid gibi dinî terimlerin kullanılmamasıdır. Zira süvari tasvirli sikke bastıran sultanların diğer sikkelerindeki dinî terimlerin oldukça yaygın kullanıma sahip oldukları görülmektedir. Bu veriler, Anadolu Selçuklu dönemindeki süvari tasvirli sikkelerin önemli bir grup olarak belirmesine katkı sunar niteliktedir.

Sikkelerde bezeme unsuru olarak figürlü kompozisyonun yanı sıra geometrik ve bitkisel unsurlar da tercih edilmiştir. Bitkisel unsurların diğerlerine kıyasla daha az kullanımı söz konusudur. Figürlü kompozisyonu teşkil eden süvari tasvirleri, törensel duruş sergileyenler (avlanmayanlar) ve avlananlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Süvari tasviri, Türk kültüründe mutlak öneme sahip göçebe yaşam tarzının ürünü olan hayvan üslubunun bir yaratmasıdır. Türk sanatında süvari tasviri, Orta Asya'dan gelişerek oldukça geniş bir coğrafyada, farklı inançlar içerisinde, çeşitli malzemelerle yüzyıllar boyunca kendisine yer bulmuştur. Zamanla sadece atlı savaşçı figürden öte, dönemin yöneticisini-sultanını tasvir eden imgelere dönüşmüştür. Bu kompozisyonlarda süvarinin dört nala hareket hâlindeyken aslan, panter, ejder gibi

yenilmesi oldukça güç hayvanları avladığı ya da savaş aletiyle, avcı kuşu veya köpeğiyle törensel bir duruş içinde avdan bir sahnede betimlendiği görülür. Devletin ekonomik gelişmişliğini yansıtan sikkelerin yüzeyine işlenen bu kompozisyonlar, yöneticinin rakiplerine gücünü, korkusuzluğunu gösterdiği bir mesaj olarak değerlendirilmelidir. Türkler de bu doğrultuda ilk örneklerine İskitlerde rastladığımız süvari tasvirine sikkelerinde yüzyıllar boyunca yer vermişlerdir. Tasvirin Anadolu Selçuklu sikkelerindeki kullanımının II. Kılıcarslan döneminde başladığı ve önem kazandığı görülmektedir. Bu durumu, Konya’da devletin başında olan II. Kılıcarslan ve çeşitli illere melik tayin ettiği oğulları arasında yaşanan güç-iktidar mücadelesinin sikkelerdeki yansıması olarak yorumlamak mümkündür. Benzer durum I. Alâeddin Keykubad’ın meliklik devri sikkelerinde de mevcuttur. Sultanlık yıllarında bastırdığı sikkelerde tasvire yer vermeyen I. Keykubad, meliklik devrinde kardeşi I. İzzeddin Keykâvus’a ve rakiplerine karşı bir güç gösterisi olarak tasvire yer vermiştir. Devletin en güçlü dönemi olarak bilinen I. Alâeddin Keykubad’ın sultanlık yılları ve ardından tahta geçen oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev dönemlerini kapsayan 35 yıl boyunca sikkelerde süvari tasvirinin bulunmaması durumu destekler niteliktedir. Bu sürenin ardından IV. Rükneddin Kılıcarslan ve kardeşleri arasında taht mücadelesi yaşanmıştır. Rekabetin ilk yıllarında IV. Rükneddin Kılıcarslan’ın bastırdığı sikkelerde yayını germiş oklu süvari tasvirine yer vermesi, rekabette olduğu kardeşlerine karşı bir mesaj olarak değerlendirilebilir.

Anadolu ve yakın coğrafyasındaki devletlerin sikkelerinde geniş bir zaman diliminde rastlanan süvari tasviri, kültürel etkileşimin en belirgin örnekleri arasındadır. Türklerden önce Anadolu’ya hâkim olan Bizans sikkelerinde, başının etrafında hale bulunan, elinde üç çatallı mızrak, kılıç veya haç tutan, melek ve ejder gibi unsurlarla birlikte betimlenmiş süvari tasvirlerinin, Anadolu’daki Türk devletlerinin sikkelerini etkilediği görülmektedir. Nitekim Salernolu Roger’in sikkelerindeki Aziz George’un ejder avlaması sahnesi, Danişmendli Nâsirüddin Muhammed ve Anadolu Selçuklu meliki Muizzüddin Kayserşah’ın sikkelerinde benzer biçimde işlenmiştir. Ayrıca Kutbüddin Melikşah’ın sikkelerindeki melek figürü, II. Rükneddin Süleymanşah’ın sikkelerindeki üç çatallı mızrak tasviri ve bazı Anadolu Selçuklu sultanlarının sikkelerinde süvarinin başının etrafındaki hale tasviri Bizans etkisini açıkça ortaya koymaktadır. I. Alâeddin Keykubad’ın meliklik dönemi sikkelerinde avlanan ejder figürünün yerini panterin alması ise kompozisyonun Türk kültürüyle bütünleşmesine işaret etmektedir. Öte yandan, IV. Rükneddin Kılıcarslan’ın sikkelerindeki süvari tasvirinin, Orta Asya Türk gelenekleriyle doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir. Hilal motifli birlikte betimlenen süvarinin

başlık ve kıyafet detaylarının yanı sıra ok ve yay kullanımı, göçebe-savaşçı Orta Asya Türk kimliğinin belirgin özelliklerini vurgulamaktadır. Ayrıca süvarinin atının kuyruğunun düğümlü olması da bu geleneğin Anadolu Selçuklu sikkelerindeki yansımaları niteliğindedir.

Sonuç olarak, sembolik anlamı itibarıyla Türk sanatında ve tarihinde önemli bir yere sahip olan süvari tasvirli Anadolu Selçuklu sikkeleri, Orta Asya Türk kimliğini yansıtmakla birlikte sosyokültürel etkileşimleri bünyesinde barındıran özgün bir grubu temsil etmektedir.

KAYNAKLAR

Alexeyev, Andrey Yu-Korolkova, Elena Fiodorovna-Rjabkova, V. Tatyana-Stepanova, Elena V., “The Scythians and their Cultural Contacts”, *Scythians: warriors of ancient Siberia: 276-82*, ed. J. Simpson-S. Pankova, Thames and Hudson, London 2017, s. 278-321.

Altıntaş, Ahmet, “Selçuklu Türkiye’inde Para”, *Türkler Ansiklopedisi*, C 7, Ankara 2002, s. 585-595.

And, Metin, *Osmanlı Tasvir Sanatları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004.

Arık, Rüçhan-Arık, Oluş, *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini Selçuklu ve Beylikler Dönemi Çinileri*, Kale Grubu Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

Arık, Rüçhan, *Kubad Abad (Selçuklu Saray ve Çinileri)*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000.

Artuk, İbrahim- Artuk, Cevriye, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

Artuk, İbrahim, “Ala el-Din Keykubad’ın Meliklik Devri Sikkeleri”, *Belleten*, C XLIV/S. 174, Nisan 1980, s. 265-270.

Aykut, Şevki Nezihi, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri-I*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.

Babayar, Gaybullah, *Köktürk Kağanlığı Sikkeleri Kataloğu*, TİKA, Ankara 2007.

Baer, Eva, *Metalwork in Medieval Islamic Art*, State University of New York Press, Albany 1987.

Baş, Gülsen-Bekmez, Ayşegül, “Kopenhag David Koleksiyonu’ndan Bir Şamdanın Orta Çağ Av Kültürüne İlişkin Bezeme Programı Üzerine Düşünceler”, *Art-Sanat*, S. 18, 2022, s. 59-86.

Bedoukian, Paul Z., "Three Notes On Armenian Coins", *Museum Notes (American Numismatic Society)*, 16, Ocak 1970, s. 87-94.

Bendall, Simon, "A Hoard of Early Fourteenth Century Aspers of Trebizond", *The Numismatic Chronicle (1966)*, 145, 1985, s. 108-118.

Çay, Abdülhaluk-Durmuş, İlhami, "Bozkırın Eski Toplulukları: Avrasya'da Saka Çağı", *Türkler Ansiklopedisi*, C 1, Ankara 2002, s. 575-596.

Dimand, Maurice Sven, *A Handbook of Muhammadan Art (3d edition revised and enlarged)*, Metropolitan Museum of Art, New York 1958.

Diyarbakirli, Nejat, *Hun Sanatı*, Kültür Yayınları, İstanbul 1972.

Erkiletlioğlu, Halit, "Sultan I. Alâeddin Keykubad Adına Metbu Meliklerce Bas-tırılan Müşterek Sikkeler", *Selçuk*, S. 3, 1988, 89-95.

Erkiletlioğlu, Halit, "Türkiye Selçuklu Sikkelerine Genel Bakış", *Sevgi Gönül Hatıra Sayısı*, ed. Haluk Perk-Hüsni Öztürk, Türk Nümismatik Derneği Yayınları, İstanbul 2005, s. 71-82.

Erkiletioğlu, Halit-Güler, Oğuz, *Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1996.

Esin, Emel, "Türk Sanatında At", *Türkler Ansiklopedisi*, C 4, Ankara 2002, s. 125-143.

Esin, Emel, *Türk Kültür Tarihi İç Asya'daki Erken Safhalar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1985.

Ettinghausen, Richard, "The Flowering of Seljuq Art", *Metropolitan Museum Journal*, 3, Ocak 1970, s. 113-131.

Galib, İsmail, *Takvîm-i Meskûkât-i Selçûkiyye*, Başnur Matbaası, Ankara 1971.

Gardner, Percy, *A Catalogue The Greek Coins The British Museum Thessaly to Aetolia*, Printed by Order of the Trustess, London 1883.

Grenet, Frantz, "Regional interaction in Central Asia and Northwest India in the Kidarite and Hephthalite periods", *Indo-Iranian Languages and Peoples (Proceedings of the British Academy)*, ed. Sims-Williams Nicholas, Oxford University London, s. 203-224.

İzmirlier, Yılmaz, *Anadolu Selçuklu Paraları*, Mas Matbaacılık, İstanbul 2010.

Kucur, Sadi S., "Türkiye Selçukluları Sikkelerinde Unvan, Lâkab ve Künyeler", *Birinci Uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numismatik Kongresi, Antalya 25-28 Şubat 2013, Bildiriler*, ed. Kayhan Dörtlük-Oğuz Tekin- Remziye Boyraz Seyhan, Suna-İnan

- Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 361-368.
- Maraşlı, Savaş, “Türk Alp Geleneğinin Ortaçağ Anadolu Tasvir Sanatına Yansımaları”, *Siberian Studies*, S. 3, 2013, 17-42.
- Mıynat, Ali, “Yeni Bulgular Işığında İlk Danişmendli Sikkeleri ve Danişmendli Malatya Melikleri Tarafından Bastırılan Sikkeler”, *Uluslararası Malatya’nın Fethi ve Danişmendliler Sempozyumu, Bildirler*, ed. Salim Cöhce-Murat Zengin, Recep Özman, İnönü Üniversitesi Yayınları, Malatya 2020, s. 151.
- Morrisson, Cecile, “The Emperor, the Saint, and the City: Coinage and Money in Thessalonike from the Thirteenth to the Fifteenth Century”, *Dumbarton Oaks Papers*, S. 57, 2003, 173-203.
- Öney, Gönül, “İran Selçukluları ile Mukayeseli Olarak Anadolu Selçuklularında Atlı Av Sahneleri,” *Anadolu*, S. 11, 1967, s. 121-138.
- Öney, Gönül, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1992.
- Özaydın, Abdülkerim, “Kılıcarslan II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 25, İstanbul 2002, s. 398-402.
- Parlar, Gündegül, *Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Ögeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Riefstahl, Rudolf Meyer-Watson, Parish M., *The Parish-Watson Collection of Mohamadan Potteries*, E. Weyhe, New York 1922.
- Sivrioğlu, Ulaş Töre, “Ortaçağ İslam Sikkelerinde Hellen, Roma-Bizans Etkisi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 1(2), Aralık 2014, s. 50-71.
- Söyüt, Yaşar, “Moğol İmparatorluğu’nun Kadın Naibesi: Töregene Hatun”, *Journal of Universal History Studies*, 4 (2), Aralık 2021, s. 212-228. <https://doi.org/10.38000/juhis.992866>
- Süslü, Özden, *Tasvirilere Göre Anadolu Selçuklu Kıyafetleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2007.
- Şeker, Hamza, “İskit Süvari Tasvirli Ünik Drahmi”, *Art-Sanat*, S. 4, 2015, s. 53-65.
- Şentürk, Şennur-Brian, Johnson, *Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergisi 3: “Asya’dan Anadolu’ya İnen Rüzgar” Beylikler Dönemi Sikkeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994.
- Şentürk, Şennur- Paksoy, Günay-Tekin, Oğuz, *Altının İktidarı, İktidarın Altınları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

Tandon, Pankaj, “The Identity of Prakasaditya”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, S. 25(4), 2015, s. 647-668. <https://doi.org/10.1017/S1356186315000346>

Tekin, Oğuz, “Sikke”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 37, İstanbul 2009, 179-184.

Teoman, Betül, “Figural Coins of the Seljuqs of Rum”, *İkinci Uluslararası Akdeniz Dünyasında Para Tarihi ve Numismatik Kongresi, Antalya 5-8 Ocak 2017, Bildiriler*, ed. Oğuz Tekin, Koç Üniversitesi Yayınları, Antalya 2018, s. 525-548.

Teoman, Betül, “I. Alâeddin Keykubad Dönemi Sikkeleri”, *800. Fetih Yılı'nın Eyiğinde Alanya/Alaiye ve Alaaddin Keykubat Sempozyumu, 20-22 Ekim 2022, Bildiriler*, ed. Ekrem Kalan-Irmak Karabulut, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Yayınları, Antalya 2022, s. 89-109.

Tye, Rober-Tye, Monica, *Jitals. A Catalogue and Account of the Coin Denomination of Daily Use in Medieval Afghanistan and North West India*, R. Tye, Isle of South Uist 1995.

Varol, Abdül Halim, “Bursa Arkeoloji Müzesindeki I. Alaaddin Keykubad’ın Sultanlık Dönemi Sikkeleri”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 33, 2024, s. 303-365. <https://doi.org/10.26650/sty.2024.1371380>

Varol, Abdül Halim. “Bursa Arkeoloji Müzesindeki II. Gıyâseddin Keyhusrev Dönemi Sikkeleri”, *Art-Sanat*, S. 22, 2024, s. 507-549. [10.26650/artsanat.2024.22.1447056](https://doi.org/10.26650/artsanat.2024.22.1447056)

Welch, Stuart Cary, *The Metropolitan Museum of Art The Islamic World*, The Metropolitan Museum of Art and Fukutake Publishing, New York 1987.

Yetkin Şerare, “Yeni Bulunmuş Figürlü Mezar Taşları”, *Selçuklu Araştırmaları*, S. I, 1969, s. 149-156.

Yılmaz, Anıl, “On the Burial Mounds of Ulaan Khermün Shoroon Bumbagar (Maykhan Uul) and Shoroon Dov in Mongolia”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. VI/2, 2020, s. 1-16.

Web Kaynakları

<https://digital.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/25.+archaeological+artifacts/879763>, son erişim tarihi: 28.01.2024.

www.britishmuseum.org/collection/object/A_1963-1210-1, son erişim tarihi: 28.01.2025.

<https://digital.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/25.+archaeological+artifacts/879870>, son erişim tarihi: 28.01.2025; Diyarbakirli Nejat, *Hun Sanatı*, Kültür Yayınları, İstanbul 1972.

<https://digital.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/25.+archaeological+artifacts/879867>, son erişim tarihi: 28.01.2025.

<https://digital.hermitagemuseum.org/wps/portal/hermitage/digital-collection/08.+applied+arts/66124>, son erişim tarihi: 28.01.2025.

www.metmuseum.org/art/collection/search/451041, son erişim tarihi: 06.06.2023.

www.metmuseum.org/art/collection/search/446898, son erişim tarihi: 06.06.2023.

www.metmuseum.org/art/collection/search/450513, son erişim tarihi: 06.06.2023.

www.metmuseum.org/art/collection/search/451850, son erişim tarihi: 06.06.2023.

www.metmuseum.org/art/collection/search/449159, son erişim tarihi: 06.06.2023.

www.selcuklumirasi.com/historical-items-detail/alci-kabartma-2, son erişim tarihi: 06.06.2023.

www.metmuseum.org/art/collection/search/452413, son erişim tarihi: 10.06.2023.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Toramana>, son erişim tarihi: 22.06.2023.

www.britishmuseum.org/collection/image/430856001, son erişim tarihi: 22.06.2023.

<https://en.numista.com/catalogue/pieces59135.html>, son erişim tarihi: 30.01.2025.

<https://davidmus.dk/kunst-fra-islams-verden/rumseljukkerne/coin/226>, son erişim tarihi: 28.01.2025.

<https://davidmus.dk/kunst-fra-islams-verden/rumseljukkerne/coin/223>, son erişim tarihi: 28.01.2025

www.tokakte.dk/webdata_ilkhanid.pl?fid=1661952820&query=pagenum%-3D2%26cgifunction%3DSearch%26Ruler%3DAbaqa&cgifunction=form, son erişim tarihi: 22.06.2023.

<https://www.bedencoins.com/kategori/11?sayfaadi=Anonim%20Karamano%-C4%9Flu>, son erişim tarihi: 22.06.2023.

<https://davidmus.dk/kunst-fra-islams-verden/rumseljukkerne/coin/231>, son erişim tarihi: 28.01.2025.

<https://davidmus.dk/kunst-fra-islams-verden/rumseljukkerne/coin/233>, son erişim tarihi: 28.01.2025.

www.britishmuseum.org/collection/object/C_1844-0925-34, son erişim tarihi: 10.07.2023.

<https://data.fitzmuseum.cam.ac.uk/id/object/175535>, son erişim tarihi: 10.07.2023.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Al-Muqtadir>, son erişim tarihi: 10.07.2023.

[https://en.wikipedia.org/wiki/Roger_of_Salerno#/,](https://en.wikipedia.org/wiki/Roger_of_Salerno#/) son erişim tarihi: 10.07.2023.

www.harvardartmuseums.org/collections/object/181398?position=181398, son erişim tarihi: 10.01.2024.

<https://harvardartmuseums.org/collections/object/182887?position=182887>, son erişim tarihi: 10.01.2024.